

ITÄMEREN ALUE GEOPOLIITTISEN JA REGIONALISTISEN NÄKEMYKSEN VALOSSA

Yleisesikuntakomentaja valtiotieteen lisensiaatti Osmo Tuomi

1. JOHDANTO

Euroopan ja koko maailman poliittisen tilanteen muuttuessa tarkkailemme useimpien vain faktoja, ts. hallitusten ja niiden politiikan vaihdoksia, taloudellista kehitystä eri maissa, voimasuhteiden muutoksia ja aserajoitusten vaikutusta. Muutokset tuovat kuitenkin samalla ilmi monia tutkijoita jo pitkään askarruttaneen teoreettisen kysymyksen siitä, missä määrin omaksumamme kuva maailmasta ja siinä vaikuttavista voimista on edelleen relevantti.

Tärkein haaste ajattelullemme kohdistuu valtiokeskeisyyteen. On olemassa monenlaisia käsityksiä siitä, että valtion määräysvallassa olleita asioita luisuisi yhä enemmän valtioita suuremmille liittoumille ja yhteisöille, kansainvälisille järjestöille, etnisille yhteisöille, monikansallisille yrityksille, talousalueille, osavaltioille, kunnille jne. Sen seurauksena geopolitiikalle oleelliset rajat menettäisivät merkitystään ja sijaan astuisivat rajat ylittävä transnationalismi ja monipuolinen yhteistyö. Valtion merkityksen pienenemiselle sukua oleva ajatus on se, että sotilaallisen voiman käyttökelpoisuus pienenee; yhä harvempia konflikteja teollistuneessa maailmassa voidaan ajatella ratkaisutavan aseina. Sen sijaan vallankäytön välineeksi ja voiman mittariksi tulee taloudellinen potentiaali.

Myös turvallisuuden käsite on useiden tutkijoiden mielestä ollut liian suppea. Nykyään korostetaan käsitettä yhteinen turvallisuus, "common security", tai vähintäänkin sotilaallista ajattelua laajempaa turvallisuutta, "extended security". Tämä laajennettu tulkinta johtuu suoraan siitä, että yksilöihin ja yhteisöihin kohdistuva uhka koetaan entistä monipuolisemmaksi. Esimerkkeinä mainitaan usein rajat ylittävä saasteiden aiheuttama uhka elinympäristölle ja massamaiset muuttoliikkeet.

Tiedon ja aatteiden välitystä rajojen yli on yhä vaikeampi valvoa. ETYK-sopimuksen piti Neuvostoliiton odotusten mukaan vahvistaa Euroopan kahtiajako, eikä länessäkään ihmisoikeuksien liittämisestä mukaan toivottu muuta kuin yhtä propagandakeinoja lisää. Toisin kuitenkin kävi; oppositioliikkeet voimistuivat ja ajatukset vaikuttivat myös johtajiin. Aatteet yksilötasolla voivat siis kumota geopolitiikkaan perustuvan valtiorationalismin.

Haasteista huolimatta "vanhallakin" näkemyksellä on oikeutuksensa. Edelleenkin vain valtioilla ja niiden liittoumilla on käytössään merkittävää sotilaallista voimaa. Meillä Suomessa korostetaan usein, että esimerkiksi Pohjois-Euroopan osalta ei ole tapahtunut kovin suuria muutoksia geopolitiittisesti tärkeiden alueiden suhteen ja että strategisesti merkittävät kohteet ja mahdolliset hyökkäysreitit ovat edelleen olemassa.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen Itämeren aluetta ja erityisesti sen turvallisuuspoliittista tilannetta sekä vanhan, yleisesti omaksutun ajattelutavan että uusien teorioiden herättämästä näkökulmasta. Edellisestä tarkastelutavasta käytetään määritettä geopolitiittinen ja jälkimmäisestä regionalistinen. Geopoliittinen perspektiivi korostaa alueen hallintaan ja valtioiden, erityisesti supervaltojen voimapolitiikkaan liittyviä

asioita. Regionalismi painottaa alueellista yhteistyötä, suurvaltapolitiikasta erillään olevia alueellisia turvallisuuskäsitteitä ja yhteisiä turvallisuusintressejä.

Käsite regionalismi tarjoaa mahdollisuuden käsitellä kaikkia niitä ilmiöitä määrätyn alueen sisällä, jotka sitovat sen kansojen kohtaloita toisiinsa. Siteet voivat olla ystävällisiä tai vihamielisiä, tietoisesti luotuja tai historian aikana kehittyneitä. Tämän tutkimuksen regionalismia koskeva pääkysymys on, muodostaako alue muusta ympäristöstä selvästi erottuvan kokonaisuuden, ja jos muodostaa, niin miten tuon kokonaisuuden olemassaolo vaikuttaa valtioiden asemaan ja turvallisuuspolitiikkaan. Yleensä regionalismilla ymmärretään rauhanomaista, funktionaalista yhteistyötä määrätyn alueen sisällä. Geopoliittiset ja regionalistiset pyrkimykset vaikuttavat yhtä aikaa, osaksi toisiaan tukien, osaksi keskenään kilpaillen. Vastakohtaisuus sisältää aspektit konfliktiyhteistyö ja stabiilisuus-dynaamisuus. Stabiilisuus perustuu alueelliseen kontrolliin ja hierarkisiin periaatteisiin; dynaamisuuteen kuuluvat markkinavoimat ja funktionaaliset yhteydet (Stålvant 1991, s. 33-34).

Itämeren aluetta ei määritellä kovin tarkasti, sillä sen rajat riippuvat asiayhteydestä ja tarkasteluperspektiivistä. Monet sotilaalliset ja taloudelliset seikat johtavat määrittelyyn, jonka mukaan Itämeren alueeseen kuuluu varsinaisen vesialueen lisäksi rantavaltioiden ne osat, jotka saattaisivat kuulua saman yhdistetyn sotilaallisen operaation (maa-, meri-, ilma-) piiriin tai jotka taloudellisessa mielessä ovat riippuvaisia Itämeren yhteyksistä ja resursseista. Tällä alueella asuu asiayhteydestä riippuen 70-150 miljoonaa ihmistä. Globaalilta kannalta katsottuna alue voi käsittää meren lisäksi kokonaisia valtioita, esimerkiksi Suomen, Ruotsin ja Tanskan.

2. GEOPOLIITTIKKA

2.1 Maantieteen osuus politiikassa

Toisen maailmansodan jälkeen kansainvälisen politiikan hallitsevaksi näkemykseksi muodostui realismi, jonka mukaisessa maailmassa vain valtioiden tai niiden liittoutumien voima ratkaisee kenen tahdon mukaan tilanteet ja olosuhteet kehittyvät. Huolehtiakseen omista intresseistään valtiot pyrkivät luonnollisesti lisäämään voimaansa. Voima (power) on siis sekä keino että päämäärä. Voiman avulla valtiot ja liittoutumat harjoittavat valtopolitiikkaa (Machtpolitik). Voima merkitsee tällöin kapasiteettia tai kykyä alistaa toinen tahtoonsa.

Eräänä valtopolitiikan heikkoutena on mainittu voiman käsitteen epämääräisyys. Eri tutkijat ovat laatineet luetteloita valtion voiman osatekijöistä, joihin sisältyy sellaisia elementtejä kuin maantieteellinen (strateginen) asema, väestön määrä, teollisuustuotanto, sotilaallinen voima, kansanluonne ja -moraali jne. (esim. Morgenthau 1961, s. 110-143). Erityisesti tällä hetkellä, kun valtiot ja niiden resurssit muuttuvat nopeasti, tuntuu voimasuhdeasetelmiin perustuva päätelmien teko arveluttavalta.

Ympäristön katsotaan kuitenkin olevan luonteeltaan suhteellisen pysyvää verrattuna voiman jakaantumisen muutoksiin. Fyysiseen ympäristöön kuuluvat vakioelementit maa ja meri sekä muuttuvat elementit liikkumistekniikka, väestö ja diplomatia (Aron 1981, s. 196). Sijainti määrää suurelta osin, harjoittaako yhteiskunta manner- vai meridominoivaa poliittisen kontrollin muotoa. Edelliselle tunnusomaista on - edelleen Aronin mukaan - hierarkinen järjestelmä; tärkeys itse omistaa alueita ja strategisen syvyyden korostus. Jälkimmäistä kuvaavat liikkuvuus, yhteydet ja hajautetut strategiset tukikohdat.

Jos tällainen ajatus ympäristön vaikutuksista hyväksytään, on tulevaisuuden olosuhteiden analysoimiseksi parempi tarkastella muuttuvan maailman pysyviä piirteitä geopolitiikan näkökulmasta kuin pohdiskella hetkellisiä voimasuhteita. Vertailuna mainittakoon, että huolimatta rajuista poliittisista muutoksista ja voimatasapainon heilahteluista vallankumouksen jälkeen monet Venäjän ulkopoliittikan päämäärät jäivät myös uuden Neuvostoliiton tavoitteiksi.

Perinteisesti maantieteen osuutta on tarkasteltu kolmelta eri kannalta, jotka ovat (Stålvant 1988, s. 151):

1. Alue tai rajat valtioiden vaatimusten kohteena.
2. Alue ympäristönä, ts. kuinka maantieteelliset tekijät erottavat tai yhdistävät valtioita ja kuinka maantiede vaikuttaa valtioiden olemukseen.
3. Alue valtopoliittikan ja sotilasstrategisen suunnittelun ja operaatioiden näyttämönä.

Ensimmäinen näkökanta on johtanut äärimmillään käsitteisiin "elintila", "elintärkeä alue" ja "luonnolliset rajat" ekspansiivisen politiikan perusteluina. Lievemässä muodossa puhutaan mm. suurvaltojen intressipiireistä ja puskurivyöhykkeistä.

Maantieteellisen ympäristön merkitystä tarkasteltaessa varoittavat monet tutkijat (mm. Aron 1981 ja Sprout & Sprout 1965) determinismistä sekä ennusteiden ja ideologioiden johtamisesta. Yleisesti hyväksyty näkökanta tuntuu olevan, että ympäristö tarjoaa erilaisia mahdollisuuksia ja tekee tietyt toimintavaihtoehdot muita todennäköisemmiksi. Kovin tarkkoja ennusteita lähivuosien ja -vuosikymmenen tilanteesta ei siis kannata tehdä, mutta vaihtoehtojen hahmottamiselle voidaan antaa perusteita.

Maantiede on aina ollut tärkeää myös sotilasstrategiassa ja sotilaallisten operaatioiden suunnittelussa. Nykyiseenkin strategiseen ajatteluun paljon vaikuttanut Jomini korostaa 1800-luvun alkupuolella ilmestyneissä teoksissaan mm. "sisälinja"-aseman merkitystä joukkojen ja muiden resurssien keskittämiskyvyille ja siirtonopeudelle (Paret 1986). Yhä edelleen varteen otettavia seikkoja ovat alueen merkitys puolustus- tai hyökkäyskyvyille ja turvallisuutta uhkaavien tekijöiden fyysiselle suuntautumiselle. Strategisista doktriineista voidaan todeta, että ne heijastelevat ympäristön merkityksen muutoksia ja että geopolitiittiset tekijät vaikuttavat edelleenkin voimakkaasti lännen ja Neuvostoliiton kokonaisstrategioihin.

2.2 Geopoliittiset opit

Geopolitiikka on oppi kansainvälisestä näyttämöstä tarkasteltuna maantieteellisen tilan kannalta (Parker 1985, s. 2). Oppi keskittyy maapallon maantieteelliseen kokoonpanoon ja sen poliittis-sotilaallisiin seurauksiin (Väyrynen 1987a, s. 52). Geopoliittisen ajattelun pysyvä piire on usko siihen, että maailmassa havaita toistuvia malleja ja prosesseja ja että kokonaisuus on enemmän rationaalinen kuin satunnainen (Parker 1985, s. 173). Geopoliittisiin oppeihin sisältyy poliittisen realismin mukainen valtioiden laajenemisyrittäminen, ts. valmis vastaus kysymykseen vastustajan "todellisista" tavoitteista. Tämän vastakkainasettelun keskeisinä parametreinä ovat geopolitiittiset tekijät (Väyrynen 1987a, s. 55).

Varsinaisia geopolitiikan oppi-isiä pidettyjä tutkijoita edelsi yhdysvaltalainen Alfred T. Mahan, jonka 1890 kirjoittamasta teoksesta "The Influence of Sea Power upon History" tuli Yhdysvaltojen ja Englannin poliittisen ja sotilaallisen johdon suuresti arvostama. Hänen mukaansa ratkaisevaa johtavan aseman saavuttamiseksi maailmassa on meriteiden ja kaupan hallinta. Hyvä maantieteellinen asema keskeisellä paikalla,

sopivat satamat ja puolustuksellisesti edullinen meren ympäröimä sijainti ovat edellytyksiä valta-aseman luomiselle (Mahan 1918, s. 25-30). Meritiet on myös kyettävä suojaamaan samoin kuin pääsy tärkeisiin satamiin. Hollannin ja myöhemmin Englannin mahti perustui edulliseen asemaan Itämeren ja Välimeren puolivälissä sekä Saksan suurien jokien suiston läheisyydessä (Mahan 1918, s. 32, 37). Mahanilainen koulukunta, jolla on edelleen vaikutusta Yhdysvaltojen politiikkaan, näkee meren herruuden tai sen puutteen ratkaiseen historiassa suurvaltojen kilpailun lopputuloksen. Monet USA:n omistukset ja sotilaalliset sopimukset mm. Tyynellä merellä ovat syntyneet suoraan Mahanin suositusten perusteella (Paret 1986, s. 458).

Mahan tarkasteli maailmaa merellisten valtioiden keskinäisenä kilpailuareenana. Varsinaisen globaalien geopolitiittisen ajattelun isänä pidetään kuitenkin englantilaista Halford Mackinderiä, joka esitteli sydänmaa-teoriaansa vuonna 1904. Keskeisenä teemana hänen teoriassaan oli, että maailmanhistoria on perusteiltaan uusiutuva konflikti maamiesten ja merimiesten välillä. Maavoiman keskuksena on Euraasian sydän, joka muodostaa valtavan luonnollisen linnoituksen (Parker 1985, s. 17).

SYDÄNMAA

Source: Mackinder, H.J., *Democratic Ideals and Reality* (Constable and Company Ltd, London, 1919)

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Mackinder sisällytti sydänmaahan Itä-Euroopan, Itämeren ja Mustanmeren. Sota oli osoittanut, että vahva maavoima voi sulkea kyseiset meret sisämerikseen (Mackinder 1919, s. 109). Tulevaisuutta ajatellen Mackinder pelkäsi, että laajeneva sydänmaa voisi muotoutua mahtavaksi meritukikohdaksi ja valmistautua Itämerellä ja Mustamerellä sotaan, joka käytäisiin valtamerillä (Mackinder 1919, s. 138, 173). Itä Euroopan hallinta olisi avain sydänmaan herruudelle. Venäjä oli ollut sydänmaan hallitsija, mutta erityisen vaarallisenä lännessä nähtiin Saksan ja Venäjän voimien mahdollinen yhdistyminen. Mackinder suosittelikin niiden väliin pienistä valtioista koostuvan puskurivyöhykkeen luomista. 1930-luvun saksalaisten geopolitiikkajen mielestä tämä englantilaisille ja ranskalaisille "gordon sanitaire" -nimellä tunnettu vyöhyke olikin vaikutusvallan leviämisen este, "Kleinstaatengerümpel". Saksalaiset teoreetikot suosittelivat yhteistyötä Itä-Euroopan kansojen kanssa ja näkivät mannervaltioiden allianssin antavan Saksalle voimaa Brittiläisen imperiumin globaaliin haastamiseen. (Parker 1985, s. 65, 71.)

Sydänmaateorian täydennyksenä voidaan pitää Nicholas Spykmanin kehäalueeteoriaa, jonka mukaan Euraasian mantereen taloudellisesti merkittävien ja hyvät kulkuyhteydet omaavien reunojen kontrolli on olennaista valtiopolitiikan kannalta. Tämä kehäalue (rimland) voisi Spykmanin mukaan toimia puskurivyöhykkeenä maa- ja merivaltioiden välillä. Kehäalueella sijaitsevien valtioiden täytyisi itse puolustaa itseään sekä maalta että mereltä tulevia hyökkäyksiä vastaan (Väyrynen 1987a, s. 55). Spykmanin mukaan Amerikan kansallinen intressi on estää kehäaluetta koskaan yhdistymästä yhden vallan alle (Parker 1985, s. 124). Toisen maailmansodan aikaisissa kirjoituksissaan Spykman piti Neuvostoliiton mahdollista laajenemista kehäalueelle vakavana uhkana. "Venäjän valtio Uralilta Pohjanmerelle ei voi olla suuri parannus Pohjanmereltä Uralille ulottuvaan Saksaan verrattuna" (Spykman 1942, s. 460).

2.3 Geopolitiikka pienen valtion kannalta

Pienen valtion osalta puhutaan lähinnä sen geostrategisesta asemasta. Mitä syrjemmässä valtio on suurvaltojen kilpailun keskipisteestä, sitä turvatumpi on sen asema. Syrjäinen asema merkitsee vähäistä strategista merkitystä muille valtioille (Karsh 1988, s. 81). Tällöin vallitsevat suotuisat edellytykset puolueettomuuden ylläpitämiseksi myös kriisin aikana.

Suurvalta laskee usein sivustallakin sijaitsevan pikkuvaltion kuuluvan puolustusvyöhykkeeseensä. Tällöin maata luonnehditaan reunavaltioksi (rimstate) (Karsh 1988, s. 82). Mikäli pientä valtiota sitoo suureen selvä sotilaallinen yhteistyösopimus, kuuluu pikkuvaltio suurvallan muodostamaan geopolitiittiseen kokonaisuuteen, sillä omien rajojen ulkopuolelle ulottuvien sitoumusten voidaan katsoa olevan maantieteellisiä laajentumia (World Politics 1978, s. 183). Keskeinen suurvaltojen välinen sijainti lisää todennäköisyyttä, että pikkuvaltiosta tulee puskurivaltio. Kun suurvallat rauhan aikana haluavat välttää suoraa fyysistä kontaktia konfliktin vaaran pienentämiseksi, ne pyrkivät tietoisesti saamaan väliinsä puskurivaltion tai tällaisista valtioista koostuvan puskurivyöhykkeen (Karsh 1988, s. 82-83). Puskurivaltion asema on jatkuvasti uhanalainen sen yrittäessä ylläpitää puolueettomuutta suuriin naapureihinsa nähden (Väyrynen 1987a, s. 16). Sen sijaan reunavaltiolla ei ole vaihtoehtoja. Vastavoiman puuttuessa sen on järjestettävä suhteensa suurvallan kanssa itselleen parhaalla mahdollisella tavalla.

3. ITÄMEREN ALUE GEOPOLIITTIKAN KANNALTA

3.1 Aika ennen toista maailmansotaa

Alueen historiassa voidaan erottaa kaksi eri geopoliittista jännitettä. Ensimmäinen on alueen sisäinen jännite ja siihen kuuluvat pyrkimykset alueen ja koko sydänmaan herruuteen sekä tästä kilpailusta johtuvat alueen muiden valtioiden ja osallistujien pyrkimykset varmistaa omat intressinsä. Toinen jännite on vastakkainasettelu alueen hallitsevan mahdin ja ulkopuolisten välillä. Viimeksi mainittu vastakohtaisuus kehittyi vähitellen pohjoiseurooppalaisesta eurooppalaiseksi ja lopulta maailmanlaajuiseksi sydänmaa-kehäalue-merivaltio -kysymykseksi.

Historiallisena aikana Itämeren alueella pyrkimykset hallitsevaksi mahdiksi ovat korostaneet meren merkitystä hyökkäystienä ja puolustusvyöhykkeenä, vaikka meren merkitys keskinäiselle kaupalle ja yhtenäisten kulttuuripiirteiden kehittymiselle onkin ollut huomattava. Geopoliittisen merkityksen erot - riippuen siitä, miltä tasolta aluetta katsotaan, ovat heijastuneet suhtautumisessa Itämeren käyttöoikeuteen. Siitä on vallinnut kaksi vastakkaista näkemystä: kaikille vapaan kulkuoikeuden "mare liberum"- ja suljetun alueen "mare clausum"-periaatteet. Perinteisesti alueen hallitseva mahti (Hansa, Tanska, Ruotsi-Suomi, Saksa, Neuvostoliitto) on pyrkinyt rajoittamaan tai säätelemään ulkopuolisten tuloa alueelle, kun taas ulkopuoliset taloudelliset ja sotilalliset vaikuttajat (Hollanti, Ranska, Englanti, USA) ovat vaatineet vapaata pääsyä ja Itämeren käyttöoikeutta.

Euroopan suurvaltojen järjestelmä syntyi 1700-luvulla ja siihen aikaan Itämerta hallinnut Ruotsi menetti entisen asemansa Venäjän hyväksi. Puola eliminoitui Itämeren valtiona 1772, kun se jaettiin. Sen kanssa 1300-luvulta saakka liitossa ollut Liettua liitettiin Venäjään. Preussi otti Puolan Itämeren roolin ja tästä alkoi Saksan-Venäjän tasapainojärjestelmä, jotka jatkui ensimmäiseen maailmansotaan saakka (Sikkerhedspolitisk studiegruppe 1979, s. 40). Ruotsi vetäytyi puolueettomuuteen ja Suomesta tuli Venäjän laajentuma.

Syntymässä olevaa globaalia geopoliittista järjestelmää enteili merellisen mahdin, Englannin, puuttuminen Itämeren tilanteeseen. Englannista tuli tasapainottava voima, joka jo 1719-1720 vaikutti laivastollaan Suureen Pohjan sotaan estäen täten Venäjää tekemästä Itämertä sisäjärvekseen (Mahan 1918, s. 237-238). Tämän jälkeen Englanti ylläpiti mare liberum-statusta 1900-luvun alkuun asti, vaikka Venäjä vaatikin Itämeren sulkemista (Sikkerhedspolitisk studiegruppe 1979, s. 40). Tanska oli puolueeton puskurivaltio meri- ja maavaltioiden välillä. Se joutui sotaan Englannin kanssa 1800-luvun alussa ja Preussin kanssa 1860 luvulla.

Ensimmäisessä maailmansodassa Ruotsi ja Tanska onnistuivat säilyttämään puolueettomuutensa. Tanska joutui tosin myöntymään yhteistoimintaan Saksan kanssa salmiensa sulkemiseksi. Kun salmet oli suljettu, jäi Itämeri Saksan hallitsemaksi ja Ruotsi pysyi riittävän sivussa osallistuen vain 1918 Saksan kanssa yhdessä venäläisiä vastaan tehtyyn maihinnoussuun Ahvenanmaalle. Ensimmäisen maailmansodan tuloksena Puola, Suomi sekä kolme Baltian valtiota itsenäistyivät. Venäjän ja Saksan heikkouden tilassa Englanti hallitsi Itämerta ja se varmisti Baltian tasavaltojen itsenäistymisen lähettämällä laivastonsa niiden avuksi. Englannin ulkoministeri 1919-1924, lordi Curzon, näki pienvaltiosta muodostuvan puskurivyöhykkeen perustamisen välttämättömäksi erottamaan Englannin merivoiman hallitsemia alueita Venäjän maavoiman hallitsemista (Parker 1985, s. 48). Mackinderin näkemyksen mukaan itsenäistä

puskuria tarvittiin myös Saksan ja Venäjän väliin estämään sydänmaan laajentumista. Tästä syystä Puolalle tuli taata pääsy Itämerelle. (Lowe 1981, s. 160.)

Pikkuvaltioiden oman politiikan päälinjana maailmansotien välillä oli pyrkiminen puolueettomuuteen joko yksin tai liitossa toistensa kanssa. Kuten tunnettua, epäedullinen asema sekä Saksan ja Neuvostoliiton politiikka tekivät nämä pyrkimykset turhiksi muiden kuin Ruotsin osalta.

3.2 Kehitys sodan jälkeen

3.2.1 Suurvaltanäkökulma

Toisessa maailmansodassa Itämerta lähes omana sisämerenään hallinneen Saksan vaikutusvalta hävisi. Neuvostoliitto sai haltuunsa Baltian ja liitti Kaliningradin alueen Venäjän SNT:n osaksi, jonne Itämeren laivaston esikunta siirrettiin Leningradista. Neuvostoliitosta oli tullut alueen hallitseva mahti, joka rakensi nopeasti paikallisesti ylivoimaisen, risteilijöistä, hävittäjistä ja sukellusveneistä koostuvan laivaston. Neuvostoliiton intressien mukaista oli nyt vaatia Itämerelle "mare clausum" -asemaa ja se tekikin useita tämän suuntaisia ehdotuksia. Geopoliittisesti Itämeren aluetta vuosina 1945-60 voisi luonnehtia sydänmaan osaksi. Sydänmaahan oli muodostunut valtava Neuvostoliitosta ja Kiinasta koostuva voima (Parker 1985, s. 134). Suomi oli muuttunut puskurivaltiosta NL:n reunavaltioksi (Karsh 1986, s. 43), Baltian maat, Puola, Itä-Saksa ja suuri osa Itämerta kuuluivat Neuvostoliiton puolustusvyöhykkeeseen ja sen sisäiseen kuljetusverkostoon. Ruotsi oli puolueeton mutta länteen nojautuva; sen kannalta Itämeri oli supistunut sotilaalliseksi vallihaudaksi. Euroopan perspektiivistä alue kuului sivustaan ja koko maailman mittasuhteissa Itämeren alueella ei ollut kovin merkittävää roolia. Lännessä oletettiin Pohjoismaiden joutuvan vastustajan käsiin jo mahdollisin kriisin alkuvaiheessa (Joenniemi 1986, s. 60). Tanska kuului lännen viivytystaisteluvyöhykkeeseen.

Neuvostoliitto alkoi 1950-luvun keskivaiheilta alkaen esiintyä Yhdysvaltojen globaalina haastajana. Se ryhtyi rakentamaan ydinohjuksilla varustettuja sukellusveneitä ja kehittämään Kuolan tukikohta-alueita. Alussa resurssien sitominen pohjoiseen pienensi Itämeren merkitystä Neuvostoliiton silmissä. 1950-luvun jälkipuoliskolla siirrettiin suuri joukko Itämeren isoimmista aluksista Pohjoiseen laivastoon. Porkkalan tukikohta palautettiin Suomelle 1956. Tätä suurta muutosta kuvattiin Neuvostoliitossa seuraavasti (Asevoimien kommunisti no. 11/85):

"Kommunistinen puolue otti huomioon kasvavan uhan maamme turvallisuutta kohtaan valtamerien suunnalta. Yhä laajemmat maailman merien alueet muodostuivat lähtöalustoiksi Yhdysvaltojen ja NATO:n ydinohjuksille, jotka oli suunnattu Neuvostoliittoon. Näissä olosuhteissa NKP:n keskuskomitea teki 1950-luvun puolessa välissä päätöksen voimakkaan, ydinohjuksilla varustetun valtamerilaivaston luomiseksi turvatakseen isänmaan merirajat".

Risteilijöiden rakennusohjelma keskeytettiin ja ydinaseita kantavat sukellusveneet ilmestyivät tilalle. Ne alkoivat vähitellen partioida valtamerillä Yhdysvaltojen rannikoita myöten.

Itämeri tuli kuitenkin uudelleen tärkeäksi, kun Neuvostoliitto ryhtyi voimakkaasti kehittämään koko merellistä potentiaaliaan, ts. sen kauppa- ja kalastuslaivastot kasvoivat, telakoita ja satamia rakennettiin ja uusittiin. Kuolan ja Vladivostokin tukikohtia vahvistettiin. Tämän uuden välineensä ja saavuttamansa ydinasetasapainon turvin

Neuvostoliitto halusi esiintyä tasavertaisena Yhdysvaltojen kanssa koko maapallolla. Sotilaallinen läsnäolo kaikkialla maailmassa nähtiin tärkeäksi kansainvälisiin suhteisiin vaikuttavaksi osatekijäksi (Kulish 1972, s. 137). 1970-luvun loppupuolelta lähtien valmistuneet suuret sota-alukset ilmentävät tätä näkemystä; niiden toimintamatka ja -aika oli mitoitettu paljon suuremmaksi kuin vanhempien laivojen. Lännen kannalta sydänmaa Neuvostoliitto, valmistautui Mackinderin mainitsemien Itämeren ja Mustanmeren lisäksi myös uusilla tukikohta-alueillaan merelliseen yhteenottoon.

Globaalista perspektiivistä katsottuna maalla on neljä erillistä merellistä voimakeskusta, joiden komponentteja Gorshkovin mukaan ovat: satamien ja palvelujen verkostot, laivarakennus- ja korjausteollisuus, valtamerten hyödyntämiseen tarkoitettut alukset, tekniset välineet ja henkilöstö sekä sotalaivasto (Gorshkov 1975, s. 237-238). Tämän voiman yhdistäminen tiettyjen poliittisten tai taloudellisten päämäärien saavuttamiseksi saattaa tulla tärkeäksi erityisesti kriisitilanteissa. Myös normaaliaikana resurssien joustava käyttö edellyttää näiden neljän merellisen keskuksen välisiä yhteyksiä. Tässä yhteydessä on usein viitattu Itämeren merkittävään osuuteen kokonaiskapasiteetista (esim. Dansk forsvar i udvikling, Regeringens forslag till en forsvarsordning 1988-92, s. 14). Täällä sijaitsee tai tänne tukeutuu yli 50% NL:n telakkakapasiteetista, n. 20% kauppalaivastosta, n. 20% sota-aluksista ja n. 25% merivoimien henkilöstöstä (Tuomi 1972, Useissa strategisissa arvioissa on keskitytty vain kysymykseen, voiko Neuvostoliitto sodan aikana käyttää Itämeren salmia vai ei. Mahanilaisen ajattelun mukaan kysymys on myös rauhan ajasta ja kaikista mahdollisista tiloista vakaan rauhan ja avoimen suursodan välillä.

Ulospääsyn tärkeyttä suljetulta merialueelta voidaan pitää pysyvänä maantieteestä johtuvana seikkana. Karl Marx totesi puhuessaan Pietari Suuren aikaa edeltäneestä Venäjästä, että mikään kansakunta ei olisi pystynyt olemaan sellaisessa eristetyssä mantereellisessä asemassa ja alistettuna. Venäjä ei voinut jättää Nevan suistoa, sen pohjoisosan tuotteiden ainoaa markkinoimistietä, ruotsalaisten käsiin (Karl Marx, 18. vuosisadan salainen diplomatia). Gorshkov puolestaan osoittaa vapaan pääsyn puutteen pois suljetuilta meriltä olleen syynä Venäjän kokemiin takaiskuihin mm. Turkin sodassa. Hän pitää tätä seikkaa yhtenä syynä tsaarin Venäjän suurvalta-aseman menettämiselle kirjoittaessaan: "Merkittäviä vaikeuksia Venäjän merelliselle mahdollille on aiheutunut sen maantieteellisestä sijainnista, jonka vuoksi jokaisella erillisellä merisotanaäyttämöllä täytyy olla itsenäinen laivasto" (Gorshkov 1975, s. 23).

Yhdysvaltojen ajattelussa voidaan Allan Henriksonin mukaan erottaa kolme eri geopolittista kuvaa (images), jotka ovat:

1. Läntisen pallonpuoliskon puolustus (Hemisphere Defence Plan) on ollut olemassa 1930-luvulta lähtien. Tähän kuvaan on kuulunut oleellisen puolustusvyöhykkeen määrittely.
2. Voimatasapainon ylläpito Euroopassa silloin, kun epätasapaino vaikuttaa Atlantilille.
3. Polaarinen konsepti, joka kehittyi myöhemmin aseteknologian kehittyessä.

Norja on ollut mukana kaikissa kolmessa kuvassa. Kun läntisen pallonpuoliskon käsite työnnettiin itään, tuli koko Skandinavia mukaan näihin kolmeen perusajatuksen ja muuttui periferiasta tärkeäksi alueeksi (Henrikson, esitelmä 15.2.1989).

Spykmanin ajatusten mukaisesti Yhdysvalloissa pidettiin toisen maailmansodan jälkeen tärkeänä Neuvostoliiton vaikutusvallan leviämisen estämistä kehäalueelle. Samoin Saksan sotilaallisen potentiaalin uudelleen kehittämisen oli päätetty estää tekemällä maasta hajanainen, maatalousvaltainen liittovaltio (Morgenthau-suunnitel-

ma). Alussa päämäärään uskottiin päästävän rauhanomaisen yhteistyön avulla. Vuodesta 1947 alkaen virallinen asenne koveni ja rajoittamispolitiikaksi omaksuttiin ns. Truman-oppi ja "containment"-strategia. Niiden mukaisesti pyrittiin määrittelemään USA:n kannalta tärkeät alueet. Käytännössä näihin tulivat kuulumaan Länsi-Eurooppa, Välimeri ja Lähi-Itä sekä Japani ja Filippiinit. Alussa doktriinin toteuttamiskeinoista painotettiin taloudellista apua. Myöhemmin sotilaallinen dimensio valtasi alaa ja alettiin suunnitella puolustuslinjoja ja pidettäviä kohteita, "strongpoints", joita olivat tärkeät taloudelliset ja sotilaalliset kohteet. (esim. Gaddis 1982).

Euroopassa länsimaiden ensimmäisten puolustus suunnitelmien itäraja kulki pitkin Ranskan ja Benelux-maiden rajoja. Hahmottumassa oleva Idän ja Lännen rintamalinja kulki siis yli 900 km:n päässä Neuvostoliitosta. Itä-Euroopassa olevien joukkojen huoltaminen maayhteyksien kautta olisi kriisitilanteessa ollut sille tuskin mahdollista. Itämeren meriyhteyksien ylläpitämisestä ja suojaamisesta oli tullut Neuvostoliitolle tärkeä strateginen päämäärä. Lännen sotilaallinen strategia perustui sodan jälkeen Yhdysvaltojen ydinasevoimaan. Keski Euroopan ja Pohjoismaiden menettämiseen oli varauduttu sodan alkaessa. Vastaiskun antaminen massiivisella ydinaseiden käytöllä tuli USA:n strategiaksi jo 1950-luvun alussa, kun ydinaseita alkoi tulla riittävästi käyttöön ja kun fuusiopommien valmistus aloitettiin. Itämeri ei näin ollen ollut kovin merkityksellinen Lännen puolustuksen kannalta.

Geopoliittinen tavoite Euroopan kehäalueella oli siis estää Neuvostoliiton laajentuminen mm. Skandinaviaan ja Saksaan, mutta sodan alussa oli varauduttu niiden tilapäiseen menettämiseen. Myöhemmin puolustuslinjaa siirrettiin itään; Länsi-Saksasta tuli 1955 NATO:n jäsen. 1950-luvun alkuun mennessä erityisesti Saksan liittotasavallan voimistuminen antoi Itämeren alueelle aikaisempaa enemmän painoarvoa. Neuvostoliiton huolestuminen haastajan ilmaantumisesta tuli selvästi ilmi noottikiriisissä 1961. Lännen kannalta Itämeri tuli puolustuslinjojen siirtämisen vuoksi ennen muuta Keski-Euroopan maayhteydet kiertäväksi potentiaaliksi hyökkäys- ja huoltotieksi.

Yhdysvaltojen geopoliittikan kannalta suhtautuminen Itämeren alueeseen on vaihdellut toisaalta Neuvostoliiton toimenpiteiden ja toisaalta omaksutun yleismaailmallisen doktriinin mukaan. Viimeksi mainittu puolestaan on vaihdellut ennen kaikkea sen perusteella, kuinka käyttökelpoisia ydinaseita ja ydinpelotetta on pidetty ja kuinka pitkälle Yhdysvallat ovat olleet halukkaita sitoutumaan muiden maiden puolustukseen, ts. millä keinoin mannervaltion uhka torjutaan. Yleistäen voidaan sanoa, että Yhdysvallat eivät ole kiinnostuneita Itämeren alueesta silloin, kun vallalla on ollut ajatus vastustaa Neuvostoliiton haasteita epäsymmetrisesti, ts. muilla keinoin tai muilla alueilla toimien kuin millä uhka ilmenee. Vastaavasti silloin kun doktriini on edellyttänyt uhan torjumista symmetrisesti siellä, missä se ilmenee, on Itämeren aluekin ollut tärkeä. Oheisessa asetelmassa vaihtelua on kuvattu eri vuosikymmeninä ja USA:n ulkopolitiikan merkittävimpien vaikuttajien aikakausina. Symmetrisen/epäsymmetrisen vastineen käsite perustuu J. L. Gaddisin ajatuksiin (Gaddis 1982). (ks. seuraava sivu).

Yhteenvetona Yhdysvaltain politiikasta toisen maailmansodan jälkeen voidaan sanoa, että pelko mackinderiläisen yliotteen liukumisesta Neuvostoliitolle Euroopassa, etenkin Spykmanin kehäaluateorian mukaisesti, on johtanut Yhdysvaltain osallistumiseen Länsi-Euroopan puolustukseen. Tähän teoriaan perustuu myös Yhdysvaltain toteuttama liittolais- ja tukikohtapolitiikka ympäri Euraasian mannerta, mikä on saanut Neuvostoliiton tuntemaan itsensä saarretuksi (Väyrynen 1982b, s. 242). Suora osallistuminen Itämerellä on kuitenkin rauhan aikana rajoittunut alueen valvontaan - erityisesti Suomen rajoille asti ulottuvan lentotoiminnan avulla. Kriisitilanteissakaan Yhdysvallat

Aikakausi	Vastine NL:n haasteisiin Luonne	Keino	Itämeren alueen tärkeys USA:lle
1950-luku Truman+ Kennan	epäsymmet- rinen	taloudellinen apu	poliittisesti, muttei sotilaallisesti tärkeä
1953 Eisenhower + Dulles	- “ -	ydinpelote, (massiivinen vastaisku)	periferiaa, mutta Saksa tärkeä
1960-luku Kermedy	symmetrinen	monipuoliset sotilaalliset ja muut keinot	tärkeä
1970-luku Nixon+ Kissinger	epäsymmet- rinen	vastuuta muille, ydinpelote, mutually assured destruction	vähemmän tärkeä
1980-luku Reagan	symmetrinen	laajennettu pelote, extended deter- rence	tärkeä, sidonnaisuus pohjoisiin meri- alueisiin

eivät ole yleensä varautuneet itse toimimaan Itämerellä, vaikka ajatuksia esimerkiksi maihinnoususotatoimen mahdollisuudesta onkin ajoittain esitetty (esim. Millis 1951, s. 3 ja Kelley & H. O'Donelly 1986, s. 26). Yleensä on nähty, että merioperaatiot Itämerellä (ja Mustallamerellä) olisivat lähes kokonaan liittolaisten vastuulla (Brooks 1986, s. 66).

Yhdysvaltain politiikka on kuitenkin ollut vaihtelevaa. Välillä mahanilaisuuteen kuuluva huoli meriyhteyksien käyttömahdollisuudesta kaikkialla on merten vapauden periaatteen muodossa ilmennyt vapaan kulkuoikeuden vaatimisena myös Itämerellä sekä ajoittaisina läsnäolon demonstraatioina kuten sotaharjoituksissa vuosina 1985 ja 1987. Vastakohtana Itämerelle Yhdysvaltain suora osallistuminen ns. uudessa meristrategiassa on nähty tarpeelliseksi pohjoisilla merialueilla eli Pohjois-Norjan - Kuolan alueilla. Strategialla on kehäalue-teorian mukainen geopoliittinen tausta, Neuvostoliiton hegemonian estäminen tällä alueella ja sen merivallaksi kehittymisen pysäyttäminen. Meristrategia pyrkii pullottamaan Neuvostoliiton pinta- ja erityisesti sukellusvenelaivastot mahdollisimman lähelle niiden kotitukikohtia (Väyrynen 1987a, s. 62).

3.2.2 Alue idän ja lännen rajalla

Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen johtamien liittoutumien vaikutuspiirit ovat kohdanneet toisensa Pohjois-Euroopassa ja Itämerellä. Käsitykset rintamalinjojen kulusta ja selvytyksestä ovat vaihdelleet eri aikoina. Kuten aikaisemmin mainittiin oletettiin lännessä 2. maailmansodan jälkeen rintamalinjan siirtyvän sodan alkuaikoina länteen yli koko Pohjolan. Suomi ei ilmeisesti kuulunut sellaiseen ”harmaaseen vyöhykkeeseen”, jolle länsimaat olisivat edes tarjonneet apua (vrt. Väyrynen 1982a, s. 16). Itämeren eteläosa ja mahdollisesti Ruotsi olisi tämän ajatuksen mukaan ollut ulointa puolustus- tai viivytysvyöhykettä ja on oletettavaa, että jo historiallisista yhteyksistä johtuen ainakin

Englanti, jolla vielä oli merkittävä merellinen voima, olisi voimakkaasti tukenut viivytystaistelua Norjassa.

Ennen NATO:n perustamista 1949 Itämeren alueen länsiosissa suunniteltiin puskurivyöhykettä Ruotsin, Norjan ja Tanskan puolustusliittokeskustelujen muodossa. Kun tämä suunnitelma kariutui ja Tanska sekä Norja liittyivät NATOon, ei 1950-luvun alussa mitään osaa alueesta voitu luonnehtia itsenäiseksi puskurivyöhykkeeksi Spykmanin tarkoittamassa muodossa, sillä vaikka Sykmanin ajatukset ilmeisesti olivat mm. NATO:n synnyn takana, oli riippuvuus USA:sta liian suuri. Lännessä ainakin 1950-luvun alkuun asti vallinnut käsitys jakaa alueen selvästi kahtia suurvaltojen vaikutuspiirin mukaan siten, että NATO-maat ja Ruotsi kuuluvat lännen puolelle, kun taas Suomi Neuvostoliiton reunavaltiona joutuu kriisiin sattua automaattisesti tämän johtamaan leiriin. Suomen osalta arvion oli maantieteellinenkin peruste Porkkalan palauttamiseen asti vuonna 1956. Näkemys johti Englannin vaatimaan niitä rajoituksia Suomen puolustusvoimien vahvuuteen ja materiaaliin, jotka toteutuivat Pariisin rauhansopimuksessa.

Kun lännen rintama lujittui, sai puolueettomuusajatuskin uutta merkitystä. Suomen puolueettomuusasema vahvistui jo 1950-luvun puolivälistä alkaen. Muutoksen suuntaa kuvaavat liittyminen Pohjoismaiden neuvostoon 1955, Porkkalan palautus 1956, EFTAn ulkojäsenyys 1960, noottikriisin selvitys 1961, OECD:n jäsenyys 1968 ja vapaakauppasopimus EEC:n kanssa 1973. Suomesta ja Ruotsista alkoi vähitellen muodostua Itämeren länsi- ja pohjoispuolelle yhteinen, vaikkakin sopimuksiin perustumaton neutraali vyöhyke. Tätä vahvistivat vielä suurvaltojen doktriinien muutos 1960-luvun alussa, USA:n huomion kiinnittyminen Kaakkois-Aasiaan sekä Tanskan ja Norjan omaksumat rajoitukset NATO-yhteistyölle. Yleisesti käyttöön tullut termi ”Pohjolan tasapaino” kuvasi tilannetta siten, että suurvaltojen edun mukaista oli toimia pidättyvästi Pohjois-Euroopassa ja antaa paikallisten tekijöiden vaikuttaa puskurivyöhykkeen muotoutumisen suuntaan. Erityisesti liennytyksen ajan osalta 1970-luvulla voi yhtyä Pertti Joennien arviointiin, että Pohjois-Euroopassa ”suurvallat eivät ole pyrkineet polarisaatioon ja selvään jakoon blokkeihin” (Joenniemi 1986, s. 57).

Puola oli vuoden 1956 levottomuuksien ja Gomulkan valtaantumisen yhteydessä saanut Neuvostoliiton suostumaan siihen, että maa saa noudattaa omaa tietään sosialismin. Samalla sovittiin suhteellisen pienet puitteet Neuvostoliiton sotilaalliselle läsnäololle Puolassa. Tämäkin kehitys oli omiaan hämärtämään selvän rintamalinjan kuvaa Itämerellä.

Itämeren alueen olennaisiin turvallisuuspoliittisiin piirteisiin kuuluu, että osapuolet ovat kyenneet tarkastelemaan sitä pikemminkin suojavyöhykkeenä kuin hyökkäystienä (Viitasalo ym. 1989, s. 3). Neuvostoliiton sotilaallisen doktriinin mukaan Itämeri kuuluu ns. sisempään puolustusvyöhykkeeseen (McC Gwire 1980, s. 163-164). Merellä tällaiset puolustusvyöhykkeet kytkeytyvät vanhaan meristrategian meren herruus-käsitteeseen. Merialue on hallittava ylivoimalla, jotta jokin määrätty operaatio, esim. maihinnousu, olisi mahdollista suorittaa. Meren herruus voi olla tilapäistä tai pysyvää. Puolustukselle pysyvä herruus on luonnollisesti tavoiteltavin vaihtoehto. Neuvostoliittolaiset kirjoittajat puhuvat puolustusvyöhykkeistä, joilla vallitsee erilaisia meren herruuden asteita. Yleinen käsitys on, että vyöhykkeitä on kaksi; sisemmällä Neuvostoliitto hallitsee tilannetta ja ulommalla pyritään estämään vihollisen pyrkimykset. Itämeri, Mustameri ja Japaninmeri kuuluvat länsimaisten tarkkailijoiden mukaan sisempään vyöhykkeeseen (Till 1984, s. 192 ja Leebaert 1981, s. 180). Itämeren puolustusvyöhyke on Neuvostoliitolle tärkeä, koska sen tuntumassa sijaitsee koko maan kannalta poliittisesti, taloudellisesti ja sotilaallisesti elintärkeitä alueita (Voronkov 1984, s. 43).

NATOn päämääränä on ollut Tanskan salmien sulkeminen kriisitilanteessa. Tehtävä on suunniteltu toteutettavaksi pääosin Saksan liittotasavallan ja Tanskan voimin. Näiden maiden kannalta Itämeri on puolustusvyöhykettä, jossa sovelletaan eteentyönnetyn puolustuksen (Vorneverteidigung) oppia. Itämerellä syvyyspuolustuksen tekee tarpeelliseksi alueen suhteellisen vähäinen syvyys ja vastaavasti asutuskeskusten suuri haavoittuvuus (Kampe 1985, s. 29).

3.2.3 Sidonnaisuus muuhun Eurooppaan ja pohjoisiin merialueisiin

Tarkastelu koko maailman perspektiivistä johti alueen paikallistamiseen idän ja lännen välisen rajan tuntumaan ja kysymykseen siitä, minkälainen asema tällä rajavyöhykkeellä on. Alueellinen ja alialueellinen tarkastelu johtaa puolestaan pohjois-eteläsuuntaiseen kuvaan eli kysymykseen alueen sidonnaisuudesta kahteen tärkeään painopistealueeseen, pohjoisiin merialueisiin ja Keski-Eurooppaan. Koska pohjoinen suunta on viime aikoina noussut tärkeäksi suurvaltastrategian polttopisteeksi, on kysymys usein esitetty muodossa, onko Itämeri sidoksissa enemmän globaaliin järjestelmään (= pohjoiset merialueet) vai Euroopan alueelliseen järjestelmään (= Keski-Eurooppa).

Toisen maailmansodan jälkeen sidonnaisuus Eurooppaan oli hallitseva. Sotilaspoliittinen painopiste siirtyi pois aikaisemmasta alialueellisesta geopoliittisesta painopisteestä Leningradin ja Suomenlahden suun alueelta kohti eteläistä Itämerta. NL:n Itämeren laivaston esikunta siirtyi Leningradista Klaipedaan 1950-luvulla ja tärkeimmäksi tukikohdaksi muodostui Baltiski. Koko Kaliningradin alue liitettiin Venäjän SNT:n osaksi. Kun vielä länsimaat luopuivat ajatuksestaan vain viivyttää Neuvostoliiton etenemistä mm. Tanskan alueella ja NATOn paikallinen AFNORTHin alainen alueorganisaatio BALTAP perustettiin salmien puolustamiseksi, tuli koko eteläinen Itämeri 56. Iveysasteen eteläpuolella painopistealueeksi.

Euroopan tärkeimmät itä-länsi -suuntaiset hyökkäys- ja kuljetustiet johtavat Puolan ja Saksan sekä niiden rannikkovesien kautta. Yhteyksien rajallisuuden vuoksi Itämeren vesialueesta tuli tärkeä maayhteydet kiertävä potentiaalinen hyökkäys- ja kuljetustie. Jo pelkkä noin 1000 kilometrin etäisyydelle maan länsirajasta sijoitettujen joukkojen huoltaminen olisi ollut Neuvostoliitolle ylivoimaista ilman meriyhteyttä. Toisaalta Itämeri ja Suomenlahti johtavat suoraan Neuvostoliiton ydinalueille, joten sota Euroopassa olisi väistämättä koskenut myös Itämeren aluetta. Sidonnaisuus Keski-Eurooppaan näkyy edelleen Neuvostoliiton 1900-luvun alkupuolella voimaan astuneessa jaossa eri sotänäyttämöiden ja operaatioalueiden välillä. Läntinen sotänäyttämö (TV = Teatr Voyny) on jaettu kolmeen operaatioalueeseen (TVD = Teatr Voyennik Destviy), jotka ovat luoteinen, läntinen ja lounainen. Luoteisen operaatioalueen alaisuuteen kuuluvat Leningradin sotilaspiiri Kuolan alue mukaanluettuna ja läntinen johtaa Baltiassa, Puolassa, Saksassa, Tšhekkoslovakiassa ja Valko-Venäjällä olevia yksiköitä (Military Balance 84/85 ja 85/86). Operaatioalueiden raja kulkee todennäköisesti siten, että kaikki Itämeren suun alueet kuuluvat läntiseen TVD:hen ja Suomen sekä Skandinaavian muun osan suunta on luoteisen alueen vastuulla (Clemmesen 1988, s.109).

NATOn organisaation mukaan Oslossa sijaitseva AFNORTH (Allied Forces Northern Europe) johtaa saksalaisia joukkoja Eiben pohjoispuolelle, tanskalaisia sekä norjalaisia joukkoja muualta tulevine vahvistuksineen koko Pohjois-Euroopan alueella. Tämä viittaisi siis ajatukseen, että koko Itämeri luettaisiin samaan sotatoimialueeseen kuin Pohjois-Norja. Kuitenkin olisi geostrategisesti ollut luonnollista alistaa Tanskan salmien

puolustusNATOn Keski-Euroopan organisaatiolle (AFCENT), mutta poliittisista syistä Tanska ja Norja eivät tätä Saksan liittotasavallan ehdotusta hyväksyneet. (v. z. Gathen 1986, s. 62 ja Dansk Sikkerhedspolitik 1948-1966, s. 101-105.) NATOn eurooppalaisten liittolaisten, ennen kaikkea Saksan liittotasavallan ja Englannin uhkakuvissa ja voimien käyttöajatuksissa Itämerellä on tärkeä eurooppalainen ulottuvuus.

Ajatus pohjoisten merialueitten ja Itämeren alueen turvallisuuspoliittisten asetelmien yhteenkuuluvuudesta on saanut paljon kannatusta 1980-luvun puolestavälistä alkaen (esim. SOU 1985:23, s. 35 ja Lodgaard 1988, s. 191, 201). Nämä arviot ovat pohjautuneet geopolittisen painopisteen siirtymiseen pohjoiseen öljy- ja kaasuesiintymien ja strategisten ydinaseiden sijoittamisen vuoksi sekä aseteknologian kehitykseen. Yhdysvaltojen laivaston tarkoitukselliset voimannäytöt sekä Itämerellä että Norjan läheisyydessä harjoitusten yhteydessä vuosina 1985-1987 on useimmiten tulkittu ilmaukseksi Itämeren yhteydestä pohjoisiin merialueisiin samoin kuin Neuvostoliiton eri laivastojen yhteisharjoitukset 1980-luvulla. Eräs peruste pohjoiselle sidonnaisuudelle on tekninen kehitys. Neuvostoliiton doktriinin mukaisesti puolustusvyöhykkeet ulotetaan mahdollisimman kauas omasta alueesta. Alusten parantuneet toimintaominaisuudet ja niille kehitetty liikkuva huoltojärjestelmä sekä pommi- ja rynnäkkökoneiden laajentuneet toimintasäteet ovat mahdollistaneet sekä Itämeren että Pohjoisen alueen uloimman puolustusvyöhykkeen ulottamisen Norjan merelle ja em. alueiden puolustus on täten osittain sulautumassa yhteen.

3.3 Nykyinen tilanne

3.3.1 Maailmanjärjestelmän muutos

Tärkein muutos on teollistuneen maailman poliittisen kahtiajaon päätyminen; elämme parhaillaan siirtymävaihetta bipolaarisesta maailmanjärjestelmästä multipolaariseen suuntaan. Tämä johtuu kahden supervallan voiman ja merkityksen suhteellisesta alenemisestä maailmassa. Tällöin tarkoitetaan erityisesti taloudellista mahtia, joka useimpien tutkijoiden mielestä tulee yhä tärkeämmäksi maailmanpolitiikkaa sääteleväksi tekijäksi. Eräiden ajatusten mukaan geoeconomia on korvaamassa geopolitiikan (Brown 1989, s.132). Strategisen näkökulman suhteellinen selitysvoima on laskenut ja valtion kansainvälistä asemaa arvioidaan entistä enemmän sen taloudellisen integraatiopolitiikan ja teknologisen uudistumiskyvyn perusteella (Väyrynen 1987b, s. 17).

Tilastojen valossa Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton osuus maailman bruttokansantuotteesta on pienentynyt (esim. Gilpin 1987, s. 194). Alexander Georgen mukaan Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton on hyväksyttävä, että niiden vaikutus valtamaailmassa kutistuu (Ulkopolitiikka 1/1989, s. 20). EC:n yhteenlaskettu osuus maailman ulkomaankaupasta oli jo 1987 4,8 % yksikköä suurempi kuin USA:n (Der Spiegel 3/1989, s. 77). Yhdysvallat on ajautunut budjettivaikeuksiin - osittain suurten sotilasmenojen vuoksi. Ydinongelmana on Paul Kennedyn mukaan "overcommitment", liian raskaat kansainväliset sitoumukset (Kupchan 1989, s. 53). Vaikka Yhdysvallat Persianlahden sodassa osoittikin omaavansa merkittävän sotilaallisen kyvyn toimia muualla maailmassa, on muistettava, että tämäkin operaatio vaati Saksan, Japanin ja Saudi-Arabian taloudellista tukea. Toinen Yhdysvaltojen asemaan vaikuttava tekijä on sen taloudellisen kiinnostuksen suuntautuminen Euroopasta Tyynenmeren alueelle (Trofimenko/Ulkopolitiikka 1/1989, s. 7). Kysymyksessä on USA:n strateginen uudelleen orientoituminen, jossa

painotus on Tyynenmeren ja Kaakkois-Aasian suunnassa ja johon liittyy USA:n maavoimien vähittäinen irroittautuminen etulinjasta globaaliksi reserviksi aktiivisen osan jäädessä merivoimille (Visuri 1989, s. 25). Jo Spykman määritteli Kaukoidän rannikon yhdeksi kehäalueen voimakeskukseksi (Parker 1985, s. 108). Nyt tämä alue tunnetaan yhdessä Pohjois-Amerikan länsirannikon kanssa nimellä Tyynenmeren kehä (Pasific Rim), jolle on ehdotettu oman taloudellisen yhteistyöjärjestön perustamista (Kauppalehti 30.1.1990).

Neuvostoliitossa sen geopolitiittinen ylläajentuminen havaittiin jo 1970-luvun lopulla, mutta sotilaiden ja ideologian vahva vaikutusvalta syrjäyttivät tämän reformistisen älymystön havainnon (Snyder 1988, s. 95). Nyt NL:ssa on tapahtunut Snyderin mukaan uudenlainen poliittinen institutionalistuminen, kaupan ja talouden vapauttajat ja puolustuspolitiikan uudistajat pyrkivät samansuuntaiseen vaikutukseen. Kehitys vaatii syvempää osallistumista kansainväliseen työnjakoon, halvempaa sotilaspolitiikkaa, politiikan muuttamista suhteissa kolmanteen maailmaan sekä stabiileja suhteita länteen. (Snyder 1988, s. 115). Talouden tarpeet muotoilevat siis politiikkaa. Vastaava muutos sotilallisessa doktriinissa on ollut nähtävissä vuodesta 1987, jolloin presidentti Gorbatschovin johdolla NL:ssa on alettu yleismaailmallisen pariteetin sijasta puhua riittävästä puolustuskyvystä, joukkojen vähennyksistä ja niiden muuttamisesta puolustukselliseksi.

Supervaltojen aseman suhteellisesta heikentymisestä huolimatta ei ole syytä uskoa valtapolitiikan häviämiseen ja geopolitiittisten argumenttien unohtumiseen. Monet maailmanpolitiikan pitkän ajan syklien teorioita kehitelleet käyttävät edelleen meri-/mannervaltio käsitteitä sisältäviä argumentteja. Esimerkiksi Modelski pitää maailman järjestelmän kommunikaatioteiden hallintaa ratkaisevana. Nykyisen teknisen kehitysvaiheen aikana päätienä on edelleen meri. Meriteitä hallitsevalla, hegemonisella vallalla on tietty funktio järjestelmän ylläpidossa. Järjestelmä ei siis ole täysin anarkinen, vaan siinä vallitsee työnjako ja hegemonisen vallan suoranaista tehtävänä on puuttua järjestelmän toimintaa häiritseviin tekijöihin. Tästä näkökannasta voidaan nähdä heijastumia Yhdysvaltojen poliittisessä historiassa. Voimasuhteet ja liittoumat siis vaihtelevat, mutta tietyt perusasiat pysyvät.

3.3.2 Geopolitiikan muuttuvat suuret

Euroopan poliittinen muutosprosessi on edelleen kesken, eikä tarkoitus ole tässä yhteydessä sitä eritellä, vaan arvioida kokonaisuutena geopolitiikan muuttuvien elementtien trendejä. Niiden perusteella on mahdollista hahmottaa tulevaisuuden asetelmien teoreettisia vaihtoehtoja. Kun aikaisemmin mainitut Aronin mukaiset geopolitiikan muuttuvat elementit ymmärretään laajasti käsittämään sekä siviili- että sotilassektorin tärkeitä keskitettyjä, liikkumis- ja muuta tekniikkaa sekä toimintamalleja, ovat tärkeimmät Itämeren alueeseen vaikuttavat kehityspiirteet seuraavat:

1) Väestön ryhmittyminen uudella tavalla poliittisesti. Väestömäärien osalta ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia. Sen sijaan Saksassa, Neuvostoliitossa ja Puolassa tapahtuneet muutokset ovat mullistavia. EY:n pitkään pysähdyksissä ollut kehitys on saanut vauhtia kohti taloudellista yhdentymää siten, että EY on jo tunnustettu keskustelukumppani useissa kansainvälisissä asioissa. Rooman sopimuksessa, jolla EEC perustettiin 1957, puolustuskyksymykset suljettiin nimenomaisesti pois yhteistoiminta-alueista. Sen sijaan vuonna 1985 ratifioituun SEA sopimukseen (Single European Act), joka tähtää vuonna 1992 voimaan astuviin yhteismarkkinoihin, kuuluu velvoite "ylläpitää teknologisia ja teollisia edellytyksiä maiden turvallisuudelle". Käytännössä tämä näkyy

jo eurooppalaisen puolustusvälineiteollisuuden fuusioitumisena ja alaa koskevinä virallisina tutkimuksina. Puolustusyhteistyön kehittäminen ja sen vaikutukset mm. NATO - EY -suhteisiin ovat vielä avoimna, mutta jonkinasteinen EY:n esiintulo tällä alalla on odotettavissa. Saksan liittotasavallassa on korostettu maan osuutta nimenomaan Euroopassa, eivätkä ehdotukset esim. NATO:n roolin muuttamisesta yleismaailmalliseksi ole saaneet vastakaikua. Useat tarkkailijat pitävät kuitenkin hyvin epätodennäköisenä sitä, että EY:n piirissä syntyisi yksimielisyys yhteisestä puolustuksesta ja että Ranska tai Englanti alistaisivat ydinvoimansa Brysselille (esim. Lipponen 1991).

Puolan osalta kehitys merkitsee itsenäistä politiikkaa ja paikan hakua muuttuvassa Euroopassa. Baltian tasavaltojen itsenäistyminen vaikuttaa voimakkaasti tulevaan aseelmaan.

2) Liikkumistekniikan kehittyminen on mahdollistanut pohjoisten merialueiden muodostumisen sekä sotilaallisesti että taloudellisesti tärkeiksi. Jo aikaisemmin on viitattu Kuolan alueen kehittymiseen tärkeiksi strategisten ydinaseiden tukikohtaksi. Vaikutusta on vahvistanut USA:n 1980-luvun puolivälissä omaksuma tätä voimaa uhkaava meristrategia. Kuolan alueen merkitystä puolestaan heikentää tapahtunut NL:n Tyynenmeren laivaston kasvu siten, että Neuvostoliiton vastaiskukykyä ei pystytä tuhoamaan yksinomaan Kuolassa. Yhdysvaltojen vastatoimien vaikutusta heikentää Neuvostoliiton uusimpien sukellusveneiden vähenevä riippuvuus Kuolan alueen "sanktuaarista". Niistä on tullut vaikeammin havaittavia alhaisemman melutason takia ja ne kykenevät opeoimaan kiintojään alla. Pohjoisten merialueitten taloudellinen merkitys lisääntyy, kun arktisilla alueilla liikennöimään pystyvien alusten määrä kasvaa. Jo pitkään on puhuttu Barentsinmeren kaasu- ja mahdollisista öljyesiintymisistä. Neuvostoliitto ilmoitti ensimmäisen kerran vuonna 1989 löytäneensä alueelta öljyä ja samalla kaasuesiintymät on todettu maailman laajimmiksi merialueilta löytyneistä esiintymistä (Helsingin Sanomat 13.11.1989).

Kulkuyhteyksien parantuminen ja suhteellisten kuljetuskustannusten pieneneminen ovat lisänneet tavaravaihtoa ja vähentäneet omavaraisuutta. Riippuvuus kuljetusyhteisistä siis lisääntyy myös Itämeren alueella. Esimerkiksi Suomelle nopeat auto- ja junalautayhteydet Keski-Eurooppaan ovat entistä tärkeämpiä, jotta tavarantoimittaminen ilman välivarastointeja olisi mahdollista. Samoin Neuvostoliiton yhteydet ja liikkumistekniikka ovat parantuneet nimenomaan Itämeren meriyhteyksien osalta. Tallinnan uusi suursatama oli Neuvostoliiton kolmanneksi tärkein. Sen uudet, nopeat lastinkäsittelymenetelmät ovat aiheuttaneet sen, että myös aikaisemmin muualla toimineet alukset jopa Mustanmeren varustamoista pyrkivät nykyisin Tallinnaan (Helsingin Sanomat 16.9.1988).

3) Aronin mainitsema viimeinen geopolitiikan muuttuva suure on diplomatia. Poliittinen kehitys Euroopassa on nopeaa ja osin ennustamatonta. Yleistäen voi kuitenkin sanoa, että kehityksen piirteet ovat ideologisen aspektin ja sen mukaisen jyrkän kahtiajaon heikentyminen ja Itä-Euroopan maiden kansallisten intressien esilletulo. Sotilaalliset doktriinit ovat muuttumassa. Aikaisemmin on viitattu taloudesta johtuviin muutospaineesiin molempien suurvaltojen osalta. Neuvostoliitossa tämä merkitsee sitä, että aikaisemman defensiivisen poliittisen ja offensiivisen sotilaallisen doktriinin eroa (esim. Tuomi 1986, s. 92) on ryhdytty kaventamaan. Sotilaallisesta doktriinista on vuodesta 1987 käytetty sanontaa "järkevä riittävyys" ja samana vuonna poliittisen doktriinin määrittelyyn liitettiin maininta sodan estämisen ensisijaisuudesta. Wienin tavanomaisia asevoimia koskevien neuvottelujen tavoitteeksi asetettiin sotilasliittojen voimien hyökkäyskyvyn olennainen heikentäminen. Jo sovitut joukkojen siirrot ja aseistuksen laadun ja lukumäärän rajoitukset muuttavat maantieteellisiä painopisteitä.

Maalla tapahtuvat supistukset etenkin ydinaseiden osalta siirtävät painoarvoa merelle ja ilmasta laukaistaviin aseisiin. USA on vastustanut merellisiä aserajoitusaloitteita geopoliittisin perustein vetoamalla meri- ja mannervaltion epäsymmetriaan. Keski-Euroopassa olevien joukkojen loitontaminen ja vanhanaikaisemman kaluston hävittäminen saattaa johtaa siihen, että esim. NL:n luoteisosiin sijoitettujen joukkojen suhteellinen määrällinen ja laadullinen painoarvo kasvaa.

Amerikkalaisen vaikutuksen pieneneminen ja Saksan liittotasavallan merkityksen kasvaminen heijastuu joukkojen käyttöperiaatteissa pohjoisillakin alueilla. Kun Kanada irroitautui osuudestaan Norjan puolustuksessa, on NATO suunnitellut tilalle saksalaisia joukkoja. 1980 luvun lopulla solmittiin NATO:n alueorganisaatioiden puitteissa sopimus, joka mahdollistaa mm. Saksan liittotasavallan merivoimien joustavan käytön tarvittaessa Norjan meren suunnalla. Liittotasavallan hallitus poisti jo 1980 rajoituksen, jonka perusteella sen laivastoyksiköt eivät saa toimia 61. Ieveysasteen (Bergen-Shetland) pohjoispuolella (Mann 1989, s. 52). Itämerellä Liittotasavallan osuus NATO:n merellisestä voimasta on tällä hetkellä 70% sota aluksista ja käytännössä 100% merilentoaseesta (Mann 1989, s. 51).

3.3.3 Tulevaisuuden vaihtoehdot

Vaihtoehtojen esittely perustuu edellä mainittuihin oletuksiin meri- ja mannervaltion vastakohtaisuuden säilymisestä ainakin jonkin asteisena sekä yleensäkin siihen, että geopoliittisilla opeilla on edelleenkin selitysvoimaa. Vahva peruste vastakkainasettelulle on se, että Yhdysvallat ja Neuvostoliitto ovat edelleen ydiasevarustukseltaan supervaltioja. Asian tekee kuitenkin monimutkaiseksi se, että Yhdysvaltojen osittainenkin vetäytyminen ja EY:n sekä erityisesti Saksan merkityksen kasvu tuo jälleen pinnalle Euroopan sisäiset jännitteet.

1) Raja Bugjoelle

Kun Neuvostoliiton joukot sopimuksen mukaan poistuvat Itä-Saksasta ja oletettavasti myös Puolasta 30.6.1994 mennessä, on sekä poliittinen että sotilaallinen "idän" ja "lännen" raja siirtynyt Puolan ja Neuvostoliiton välille Bugjoelle ja Kaliningradin rajalle. Kuinka selvästi tämä raja on havaittavissa, riippuu ennen kaikkea Neuvostoliiton kehityksestä. Rajaa vahvistava piirre olisi Puolan integroituminen lännen talousjärjestelmään ja Neuvostoliiton jääminen Euroopan taloudellisen kehityksen ulkopuolelle. Puolan asema ja asenne on myös tärkeä. Nyt Puola on perustanut kaksi uutta sotilaspiiriä itärajalleen ja siirtänyt sinne joukkoja länsiosistaan (Nordberg, 20.3.1991). Lisäksi Puola on, tosin toistaiseksi turhaan, tunnustellut mahdollisuuksia liittyä NATOon. Uhka selvän rajan muodostumiselle on todellinen. Mm. huhtikuussa 1991 Prahassa pidetyssä Euroopan turvajärjestelmää pohtivassa konferenssissa NL:n edustaja, varaulkoministeri Kvitsenski, sanoi, että "kun vastakkainasettelun raja Elbeltä ja Berliinistä on poistunut, uhkaa se nyt asettua ... poliittisesti ja sotilaallisesti Bugjoelle".

Yhdysvallat puolestaan haluaa ylläpitää taloudelliset, poliittiset ja sotilaalliset siteensä Länsi-Eurooppaan ja näkee uhkana sivuun jäämisen Euroopasta. Amerikkalaisen näemyksen mukaan "Neuvostoliiton on vaikea luopua vanhasta unelmastaan erottaa Yhdysvallat Länsi-Euroopasta" (Kissinger 1990, s. 14). Jyrkän vastakkainasettelun vallitessa Neuvostoliitto tulisi päättäväisesti pitämään kiinni Baltian tukikohdista. Niillä olisi edelleen suuri merkitys Neuvostoliiton ilmapuolustukselle, Itämeren laivastolle ja koko merelliselle kapasiteetille. Rajan siirtyessä Itämerellä koilliseen Suomen ja Ruotsin asema tulisi herkäksi. Leningradin sotilaspiirin suhteellinen merkitys kasvaisi ja

Suomen etelärannikon sotilaallinen merkitys korostuisi. Tanskan ja Norjan asemassa ei tapahtuisi juuri muutosta nykyiseen.

2) Puskurivyöhyke merivallan ja sydänmaan välillä

Puskurivyöhykkeelle löytyy taas samat perustelut kuin ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Vyöhykkeen perustaminen voisi olla sekä Neuvostoliiton että Yhdysvaltain edun mukaista. Neuvostoliitto ei halua NATOa rajanaapurikseen. Yhdysvallat pitää kiinni NATOn säilymisestä ja Saksan pysymisestä sen jäsenenä. "Realistinen turvallisuusjärjestelmä... sisältäisi neutraalin vyöhykkeen luomisen Puolasta, Tšekkoslovakiasta ja Unkarista ... " (Kissinger 1990, s. 15). Tällainen järjestely tunnustaisi edelleen Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton johtavan aseman sotilasmahteina, mutta pienentäisi oleellisesti Yhdysvaltojen johtaman ja "ydinsateenvarjolla" suojaaman lännen sekä Neuvostoliiton välisen konfrontaation mahdollisuutta. Myös Englannin ulkoministeri, lordi Carrington, on antanut puskurivyöhykettä tukevia lausuntoja.

Monet huomioitsijat, mm. Max Jacobson, lähtevätkin olettamuksesta Neuvostoliiton ja Saksan väliin muodostuvasta "varsin leveästä itsenäisten valtioiden muodostamasta puskurivyöhykkeestä" (Suomen Upseeri, no. 12/1990). Tällainen järjestely antaisi Baltian maille enemmän liikkumatilaa kuin selvä rintamalinja Euroopassa. Asetelmassa Suomen puolueettomuuspolitiikan jatkaminen olisi tärkeää ja sille olisi hyvät edellytykset.

3) Vahva sydänmaa

Saksan yhdistyminen ja sen nousu Länsi-Euroopan merkittävimmäksi valtioksi on tuonut jälleen ajankohtaiseksi keskustelun Saksan ja Venäjä/Neuvostoliiton suhteista. Useimmiten jo viittauksetkin Saksan ja Neuvostoliiton yhteistyöhön muiden suhteiden kustannuksella torjutaan Länsi-Euroopassa päättäväisesti, mutta Mackinderin pelko Saksan ja Venäjän voimien yhdentymisestä elää edelleen Yhdysvalloissa seuraavassa muodossa. Kun Yhdysvallat vetäytyy, jää heikentyneellekin Neuvostoliitolle valtava sotilaallinen yliote ydinaseiden ja panssarivoimien avulla. Tämän yliotteen avulla Neuvostoliitto voisi "pitää Saksan aisoissa ja kääntää Saksan Neuvostoliiton talouden toipumisen päämoottoriksi" (Kissinger 1990, s. 14).

Saksan ja Neuvostoliiton 11. 11. 1990 solmima sopimus hyvästä naapuruudesta kumppanuudesta ja yhteistyöstä herätti kielteisiä reaktioita Ranskassa, Itä-Euroopan maissa ja Baltiassa. Myös Bonnin parlamentissa kritisoitiin sopimusta, jonka mukaan Saksa jäisi puolueettomaksi Neuvostoliiton ja muitten valtioiden välisen sodan sattuessa. Lisäksi sopijapuolet sitoutuivat kunnioittamaan Euroopan kaikkien maiden nykyisiä rajoja ja jo sopimuksen nimen huonosti valittu termi "naapuruus" tuntuu unohtavan välissä sijaitsevat maat.

Useimmiten "vahva sydänmaa" -luonteiseen ajatuksenkulkuun liitetään kuitenkin kuva jonkinasteisesta kilpailusta vaikutusvallasta Itä-Euroopassa. Puskurivyöhyke tarvittaisiin siten myös Saksan ja Venäjän välisen kilpailun estämiseen. Geopoliittisten oppien ja aikaisemman historian perusteella tällaisen puskurivyöhykkeen asema olisi kuitenkin epävarma ja Suomen sekä Baltian maiden uhkakavana olisi jääminen reunavaltion asemaan.

4) Itsenäinen kehä-alue

Yhdysvaltojen vetäytyminen, Länsi-Euroopan suhteellinen voimistuminen ja Neuvostoliiton suhteellisen voiman pieneneminen saattaisivat johtaa siihen, että USA:n alkuperäinen spykmanilainen toisen maailmansodan jälkeinen ajatus itsenäisestä, vahvasta kehäalueesta toteutuisi Euroopassa. Tämä lähinnä EY:stä koostuva alue toimisi puskurina meri- ja mannervaltion välillä. Neuvostoliitto ja muut Itä-Euroopan maat

olisivat taloudellisesti lähes pakotettuja yhteistyöhön tämän kehäalueen kanssa. Taloudellisten ja konventionaalisten sotilaallisten voimasuhteiden muuttuessa ei lännessä enää voitaisi puhua Länsi-Euroopan joutumisesta Neuvostoliiton vaikutuspiiriin, vaikka yhteistyö lisääntyisikin. Euroopan Yhteisö taloudellisenä suurvaltana voisi täten lievittää vastakkainasettelua. Geopolitiikan logiikan mukaan uhkana on kuitenkin politisoituminen ja EY:n omien valtopoliittisten pyrkimysten esilletulo. Yhteisö on syntynyt puhtaasti talouselämän tarpeiden perusteella. EY:n pääsihteeri Delors'in mukaan valtiot ovat liian pieniä operoimaan nykyisessä globaalissa taloudessa; talous predestinoi poliittista järjestelmää. Ajatus on tuttu marksilaisuudesta (Falk 13. 12. 1990).

Poliittinen johto voi täten ajautua palvelemaan kilpailukyvyn säilyttämisen nimissä (matemaattisesti mahdotonta) jatkuvan kasvun linjaa, mikä voisi johtaa ristiriitoihin ja kilpailuun vaikutusvallasta muualla maailmassa. "Itsenäinen kehä-alue"-vaihtoehdosta ei ole historiallisia kokemuksia. Se sisältää vaaran uudenalaisista vastakkainaseteluista mutta samalla myös mahdollisuuksia nykyisten vastakkaisuuksien pienentämiselle sekä alueelliselle yhteistyölle Itämerenkin alueella.

4. REGIONALISMI

4.1 Regionalismi yleensä

Jotta poliittiset ja taloudelliset rakenteet voisivat olla menestyksellisiä, tulee niiden tyydyttää ihmisten identiteetin tarpeita. Nykyinen valtiorakenne ei sitä aina tee varsinkaan epähomogeenisissa maissa. Tämän vuoksi EY:öön liitetty "eurooppalaisuuden" idea on saamassa paljon kannatusta. Samalla se antaa tilaa pienemmille identiteeteille, vähemmistökansoille, muille yhteisöille sekä rajat ylittävälle yhteistyöalueille, ts. regionalismille. Nykyisin puhutaan paljon "Europe of Regions" -konseptista.

Regionalismilla tarkoitetaan sellaisten valtioita tai niiden osia yhdistävien siteiden olemassaoloa joiden perusteella alue on mahdollista tunnistaa muusta ympäristöstä erottuvaksi kokonaisuudeksi. Empiirisissä yrityksissä määrittää maantieteellisiä tai poliittisia alueita on käytetty hyvin vaihtelevaa joukkoa kriteereitä. Ne ovat useimmiten olleet sellaisia jotka oletettavasti mittaisivat yksiköiden homogeenisyyttä. (Russet 1967, s. 5.) Myös tässä tutkimuksessa on yhteistyötä ja yhteisiä intressejä korostava näkökohta voimakkaasti esillä ja etenkin tällaisen yhteistyön kehitysmahdollisuudet. Tarkoitus ei silti ole sivuuttaa keskinäisen riippuvuuden negatiivisia piirteitä, jotka voivat liittyä yhteisten vaarojen torjuntaan tai valtioiden toisilleen muodostamiin uhkiin. Regionalismia voi siis tutkia selvittämällä kaikenlaista keskinäistä riippuvuutta ja sen poliittista merkitystä. Riippuvuus on tarpeiden ja kapasiteettien välistä yhteyttä yli rajojen. Riippuvuus johtaa puolestaan ihmisten, tavaroiden, palvelusten (sekä siviili- että sotilas-sektoreilla), pääoman ja tiedon virtoihin yli rajojen. (Feld & Jordan 1983.) Käänteisesti voi päätellä, että edellä lueteltujen transaktioiden olemassaolo on todistus keskinäisestä riippuvuudesta. Transaktioiden selvittämistä onkin pidetty tärkeänä kontaktien määrän ja myös integraatioasteen mittarina. (Keohane & Nye 1977.)

Alueellisen yhteenkuuluvuuden tutkiminen on herättänyt seuraavia kysymyksiä:

- kulttuuri- ja sosiaalisten yhteyksien merkitys (Russet 1967)
- aineellisen ja aineettoman kommunikaation merkitys (Deutsch ym. 1957)
- asenteellinen, yhteiskunnallisen, taloudellisen ja poliittisen lähtenymisen suhde toisiinsa ja mikä edellämainituista on hallitseva kussakin tapauksessa.

Näiden kriteereiden perusteella määritettyjen alueiden (region) riippuvuus toisistaan osoittautui hyvin monimutkaiseksi ja osin ristiriitaiseksi. Tuloksesta voitiin tehdä vain se päätelmä, että samanlaiset poliittiset asenteet johtivat keskinäisen kaupan kasvuun ja että kaupan lisääntyminen yhdessä samankaltaisen poliittisen asennoitumisen kanssa johti muodolliseen poliittiseen lähestymiseen kansainvälisten järjestöjen puitteissa. Samoin havaittiin, että maantieteellinen läheisyys korreloi heikosti muiden kriteereiden kanssa. (Russet 1967, s. 208-213.)

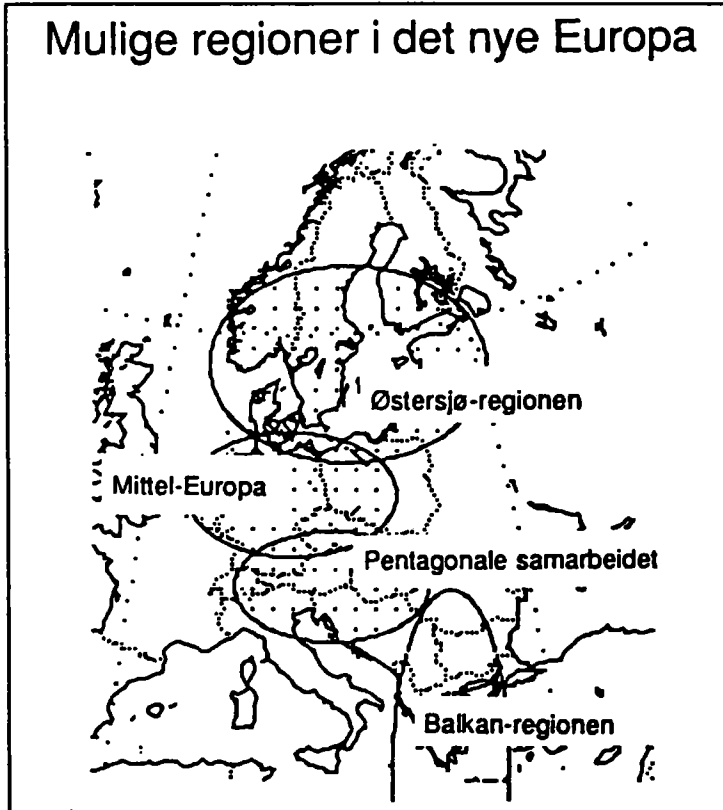
Maantieteellinen läheisyys ei siis ilman muuta johda regionalismin mukaisen tunnustettavan alueen syntyyn. Eräs keino yhteisyyden toteamiseksi on tarkastella suoraan Russet'in päätelmän lopputulosta eli muodollisten poliittisten siteiden määrää ja laatua. Alueelliset kansainväliset järjestöt muodostavat tärkeän osan näistä siteistä. Nämä järjestöt jaetaan toiminnallisesti mono- ja multifunktionaalisiin. Edelliset toimivat vain yhden aiheen puitteissa, jälkimmäisillä on laaja toimintakenttä. Aihepiirejä ovat turvallisuus, talous, politiikka, sosiaaliset kysymykset ja kulttuuri (Feld & Jordan 1983). Monet regionaaliset järjestöt, kuten EY ja Afrikan yhtenäisyysjärjestö OAU, ovat multifunktionaalisia ja niiden avulla pyritäänkin usein tietoisesti alueelliseen integraatioon. Monofunktionaalisten järjestöjen luomisen tarkoitus ei yleensä ole integraatio, vaan asianomaiseen aiheeseen liittyvä tehon lisäys, taloudellisuus ja käytännöllisyys. Tällainenkin yhteistyö voi kuitenkin lisätä yhteyksiä myös muilla aloilla (spill-over).

Kansainväliset, erityisesti hallitusten väliset organisaatiot (IGO) voivat tarjota lailliset puitteet regiimin hoitamiseksi (Feld & Jordan 1983, s. 259). Regiimillä eli hallintajärjestelmällä tarkoitetaan yleensä tietyn asiakokonaisuuden (issue) hoitamiseksi käytettyjä periaatteita, normeja ja proseduureja. Haasin mukaan hallintajärjestelmällä tarkoitetaan järjestelmää, joka pyrkii vastavuoroisesti hyväksytyjen rajoitusten ja käyttäytymisäännösten perusteella säätämään ja ehkäisemään konflikteja (Haas 1982, s. 210). Regiimin muodostaminen johtuu eri osapuolten omista intresseistä tilanteessa, jossa rajoitukseton omien etujen ajaminen johtaisi huonoon lopputulokseen kaikkien osapuolten kannalta (Stein 1982, s. 301, 303). Regiimejä voi olla useilla eri toiminta-alueilla. Tällaisia aihepiirejä ovat esim. rahapolitiikka, kauppa, kalastus, ympäristösuojelu, kehitysapu ja viestiyhteydet (Graig & George 1983, s. 152). Regiimien tutkiminen on täten eräs keino selvittää alueellista yhteistoimintaa poliittisella tasolla.

Mikä sitten on politiikan ja regionalismin suhde? Yleisesti voidaan todeta, että politiikka ja talous ovat tiiviissä vuorovaikutussuhteessa ja että muut siteet ja kontaktit voivat myötä vaikuttaa poliittisten asenteiden lähestymiseen ja kaupan kasvuun. Poliittiset tekijät voivat kokonaan estää taloudellisen yhteistoiminnan, toisaalta taloudelliset näkökohdat vaikuttavat poliittisiin päätöksiin. Regionalismin poliittinen tutkimus voidaan edellä esitettyjen ajatusten perusteella ryhmitellä seuraavaan tärkeysjärjestykseen:

1. Poliittinen yhteistoiminta esim. regiimianalyysin avulla
2. Taloudelliset yhteydet
3. Taloudellisen regionalismin suoranaiset edellytykset (infrastrukturi)
4. Poliittista ja taloudellista yhteistyötä edistävät tekijät kuten asenteet, kulttuuri ja sosiaaliset kontaktit.

Ruotsalainen geopolitiikko Rudolf Kjellen kirjoitti 1915 poliittisissa esseissään: "Taloudelliset intressit kutovat tuhansia siteitä yhdistäen ihmisiä yhteisöihin, joita puhtaitten poliitikkojen on vaikea purkaa heidän jakaessaan ihmiset kilpaileviin valtioihin." Tämä kuvaa regionalismin ja geopolitiikan suhdetta vielä nytkin, varsinkin jos talouden rinnalle hyväksytään muukin yksilö- ja pienyhteisötason kanssakäyminen.

Rapport från Nordiska rådets seminarium,
Snekkersten 13.11.1990

4.2 Turvallisuus ja regionalismi

Sitovasti ei ole voitu todistaa, että runsas yhteyksien määrä vähentäisi konfliktien vaaraa, vaan turvallisuuskysymystä täytyy tutkia erikseen. Eräs mahdollisuus on yrittää sijoittaa tutkittava alue asetelmaan, jonka idea perustuu Waverin ja Buzanin ystävyys-vihamielisyyden asteikkoon (Buzan 1989, s. 24)

Asetelman vasemmalla laidalla vallitsee anarkia jossa valtiot kukin erikseen yrittävät taata turvallisuutensa. Liikuttaessa asteikolla kohti suurempaa ystävyyttä, tunne yhteisestä turvallisuudesta vahvistuu. Keskinäinen rauhanomainen yhteistyö lisääntyy kuten kaikkien muukin kanssakäyminen poliittisten yksiköiden, muiden yhteisöjen ja yksityisten kansalaisten välillä. Lähestyttäessä regimiä ja turvallisuusyhteisöä yhteisten instituutioiden ja keskinäisten sopimusten merkitys kasvaa.

Erään teorian mukaan turvallisuusregiimi syntyy voimatasapainosta silloin, kun valtioiden toisiinsa kohdistaman rajoittavan tekijän (vrt Waltz 1979) sijaan poliittisiin yksiköihin muodostuu sisäisiä rajoituksia (Jervis 1982, s. 369). Turvallisuuden hallinta-

KÄSITE	KAAMOS	ALUEELLINEN KONFLIKTI- MUODOSTUMA	VOIMATASA- PAINO	TURVALLISUUS- REGIIMI	TURVALLISUUS- YHTEISÖ
KÄSITTEEN LUOJA		VÄYRYNEN	(WALTZ)	JERVIS	DEUTSCH
OLEELLI- NEN PIIRRE	KAIKKIIEN SOTA KAIKKIA VASTAAN	KONFLIKTIT HALLITSEVAT MUTTA YSTÄ- VYYS MAHDOL- LISTA	LIITTOUMA- POLITIikka	YHTEINEN PYR- KIMYS KONFLIK- TIEN ESTÄMI- SEEN	VAKAUMUS KES- KINÄISEN SODAN MAHDOTTOMUU- DESTA
MERKKI MERKKI	LIBANON	LÄHI-ITÄ	EUROOPPA 1800-LUVULLA	ETYK	POHJOISMAAT
VIHAMIELISYYS			YSTÄVYYS		

järjestelmä on olemassa jos mm. seuraavia kaikkien noudattamia rajoituksia on "riittävästi": sotilaallista toimintaa rajoittavia määräyksiä, aserajoituksia, turvallisuuspolitiikkaan liittyviä sisäisiä rajoituksia, luottamusta lisääviä toimia ja muuta poliittista toisten huomioonottoa.

Turvallisuusyhteisöllä (security community) käsitteen luoja Karl J. Deutsch tarkoittaa sellaista valtioiden tai ihmisryhmien välistä yhteyttä, missä osapuolten kesken vallitsee todellinen vakaumus keskinäisen sodan mahdottomuudesta. Turvallisuusyhteisö syntyy, kun joukko valtioiden välisiä transaktioita saa aikaan poliittisten toimijoiden välille vastavuoroisen suhteen ja vuorovaikutusmallien synnyn (Taylor 1978, s. 219). Taylorin mukaan transaktiomallit mahdollistavat päätelmien teon kansainvälisestä järjestelmästä. Sellainen turvallisuusyhteisö, missä valtiot säilyvät eikä niiden yhteensulauttamiseen pyritäkään, on pluralistinen. Sen syntymiselle välttämättömiä ehtoja ovat yhteiset arvot poliittisten yksiköiden välillä, kyky vastata toisten osapuolten tarpeisiin ja toimiminen ilman väkivaltaa sekä käytöksen arvattavuus. Muut asiat, kuten samanlainen elämäntyyli, eivät ole osoittautuneet kovin tärkeiksi pluralistisen turvallisuusyhteisön syntymiselle. (Deutsch ym. 1957.)

Kuitenkin ennen kuin Itämeren alueen sijoittaminen em. asteikolle on mahdollista, on tutkittava, onko tällaista erityistä aluetta olemassa turvallisuusmielessä. Regionalismin mukainen tarkastelu yleensä antaa jo siihen viitteitä, mutta nimenomaan turvallisuusky-symysten käsittelyä varten Buzan on kehittänyt käsitteen turvallisuusmuodoste, (security complex). Tarkoituksena on yleismaailmallisen voimarakenteen sijasta kiinnittää huomio erityisen (ala-)järjestelmän spesifisiin turvallisuuspiirteisiin. Turvallisuusmuodosteella tarkoitetaan "ryhmää valtioita, joiden ensisijaisia turvallisuusnäkökohtia ei voida realistisesti käsitellä erillisinä" (Buzan 1983, s. 106). Käsitteen soveltuvuus johonkin alueeseen ei sinänsä kerro, kuinka turvallinen tuo ympäristö on jäsenilleen. Periaatteellinen ero turvallisuusmuodosteen ja turvallisuusregiimin välillä on se, että edellinen määrittelee, millä tavalla eri maiden turvallisuudet ovat keskenään riippuvaisia jälkimäisen vastatessa siihen, kuinka kaikille yhteistä turvallisuusintressiä yhdessä ja vasta- vuoroisesti hoidetaan.

Turvallisuusmuodoste on yleensä melko pysyvä. Maita sitoo toisiinsa monipuoliset maantieteelliset, poliittiset, historialliset, taloudelliset ja kulttuuriset suhteet. Maa voi

samaan aikaan kuuluu useisiin toisiaan leikkaaviin tai päällekkäisiin turvallisuusmuodosteisiin. Alueellinen ja yleinen (globaali) taso ovat sidoksissa siten, että ulkoinen vaikutus voi vahvistaa paikallisia ongelmia ja paikalliset tekijät muotoilevat ulkoista vaikutusta. Paikallinen järjestelmä voi siis muotoilla suurvaltasuhteita.

Turvallisuusmuodosteen tutkimiseksi osapuolten turvallisuusintressit tulee eritellä ja selvittää paikallisten asioiden merkitys suhteessa laajempien kokonaisuuksien tärkeyteen. Erittelyssä uhat voidaan jakaa niiden luonteen mukaan poliittisiin, sotilaallisiin, taloudellisiin ja mahdollisesti ekologisiin sektoreihin sekä lähteen mukaan ulkoiseen tai sisäiseen uhkaan. Uhka voi kohdistua valtioidea, instituutiota tai fyysistä pohjaa kohtaan. Viime kädessä Buzanin mukaan usein on kysymyksessä kansallinen (kulttuuriryhteyden) turvallisuus. Turvallisuusmuodosteen identifiointi vaatii keskinäisten riippuvuuksien suhteellisen suuruuden määrittelyä. Yhteisö on olemassa, jos suhteellisen vahvat keskinäiset riippuvuudet erottuvat yleisestä taustasta ja jos suhteellisen heikot turvallisuusteet yhdistävät yhteisöä naapureihin. Yhteisön jäsenten riippuvuudet suuntautuvat vahvemmin toisiin jäseniin kuin ulkopuolisiin valtioihin. (Buzan 1989, s. 5-6.) Yhteisön olemassaoloa ei voi havaita silloin, kun ulkopuolisten valtojen läsnäolo on niin suuri, että se tukahduttaa paikallisten valtioiden välisen normaalin turvallisuusdynamikan. Tällainen peittotilanne (overlay) syntyi toisen maailmansodan jälkeen Euroopassa supervaltioiden kilpailun vuoksi. Tämänlaisessa tilanteessa voi vain spekuloida, millainen paikallinen dynamiikka olisi peiton väistyttyä, (Buzan 1989, s. 9.)

5. REGIONALISTINEN NÄKEMYS ALUEESTA

5.1 Itämeren alue historiallisena käsitteenä

Historiantutkijat ovat Itämeren aluetta käsitellessään yleensä todenneet, että on oikeutettua puhua melko yhtenäisestä alueesta 1200-luvulta alkaen, jolloin asutuksellinen ja kaupallinen ekspansio suuntautui lännestä itään. Saksalaisia kauppiaita asettui silloin mm. Visbyyn, Tukholmaan, Tallinnaan, Viipuriin, Ulvilaan jne. Ruotsi valtasi Suomen ja Tanska Viron. (Kaukiainen 1988, s. 117-120.) Saksalainen ritarikunta tunkeutui 1226 nykyisen Puolan ja Baltian rannikoille. Hansaliitto syntyi 1241.

Hansan funktiona oli erityisesti kyseisen alueen itä- ja länsiosien välinen tavaravaihto. Itä- ja pohjoissuunnasta vietiin raaka-aineita ja sinne tuotiin valmiita tuotteita, suolaa, viinejä ja ylellisystarvikkeita (Friedland 1988, s. 130-131). Hansaliitto hallitsi kauppaa yli kolmen sadan vuoden ajan ja sen yhtenäistävä vaikutus oli suuri. Vaikka liitto oli hyvin vapaamuotoinen, se oli silti sekä poliittinen että taloudellinen mahti. Euroopan valtiot ja hallitukset tunnustivat Hansan neuvottelu- ja sopimusosapuoleksi kansainvälisen oikeuden eri aloilla, jos ei de jure niin ainakin de facto (Stark 1988, s. 152).

Kaikkiaan 200 kaupunkia kuului jossain vaiheessa tähän liittoon; keskimäärin jäseniä oli noin 70 (Friedland 1988, s.138). Tärkeimpiä kaupunkeja olivat Lyypekki, Wismar, Danzig ja erityisesti 1300-luvulla Tallinna ja Riika. Levottomina aikoina 1300-luvun lopulla sekä 1400- ja 1500-lukujen taitteessa vain Hansa pystyi suojaamaan merenkulkunsa järjestämällä saattueita. Vielä 1600-luvulla kävivät esimerkiksi Suomen kaupungit vilkasta kauppaa Lyypekin ja Wismarin kanssa, eikä tämä perinne ole koskaan sen jälkeenkään katkennut (Kaukiainen 1988 s. 125-126). Eräiden nykyisten ystävyyskaupunkien keskinäiset perinteet ulottuvat Hansan aikoihin (Pusylewitsch & Baltas 1988, s. 157).

Luonnollisesti myös valtiot olivat keskiajalla tärkeitä poliittisia ja taloudellisia tekijöitä. Keskiajan Itämeren alue voidaan näin rajata melko selkeästi. Siihen kuuluvat

Tanska, Ruotsi, Novgorodin kauppatasavalta, Saksalainen ritarikunta, joukko hansakaupunkeja, Brandenburg, Pommeri, Mecklenburg ja Schleswig-Holstein (Männikkö 1979, s. 17).

Hansan valtakauden jälkeenkin kauppa jatkui ja sitä hallitsivat hollantilaiset ja englantilaiset. Kauppateitä pitkin länsimainen kulttuuri jatkoi vaikutustaan Itämeren alueella. Hansan hajoamisesta huolimatta saksalainen vaikutus säilyi voimakkaana, mm. saksan kieli oli keskiajalta 2. maailmansodan loppuun täällä lingua franca (Rebas 1988, s. 110). Esimerkkinä mainittakoon, että 1. maailmansodan aikana saksalaissyntyiset, erityisesti Baltian saksalaiset, meriupseerit olivat miehittäneet useimmat Venäjän laivaston johtopaikat. Niinpä mm. Itämeren laivaston komentaja ja esikuntapäällikkö sekä Mustanmeren laivaston, Siperian laivueen ja Amurin jokilaivueen komentajat olivat saksalaisia (Kaila 1942, s.150-151). Eräs saksalaisen panoksen jatkumiseen vaikuttava tekijä oli luterilaisuus, joka samalla antoi uuden yhteisen kulttuuriperustan (Männikkö 1979, s. 9-10).

Aikakautta 1500-luvun puolivälistä 1800-luvun alkuun on pidetty alueen valtioiden välisten ylivaltaopyrkimysten johdosta kokonaan omana, muusta Euroopasta irrallaan olevana kehitysvaiheena. Suuri yhtenäistävä tekijä oli Ruotsin määrätietoinen politiikka ja sen Itämeren valtakunta (Männikkö 1979, s. 13). 1700-luvulla Venäjä ja Preussi alkoivat nousta Ruotsin tilalle ja Napoleonin sotien aikana Itämerestä tuli kansainvälisen politiikan sivunäyttämö, jonka tapahtumia ulkopuoliset voimat ja ristiriidat ohjailivat. Jännitystä aiheuttivat sekä sotilaalliset että kaupalliset seikat (Männikkö 1979, s. 18-25).

Mikään valtio ei saanut ennen 1900-lukua hallitsevaa asemaa. Ulkopuoliset valtiot Hollanti ja Englanti pitivät osittain tasapainoa yllä puuttumalla suoraan tapahtumiin tai liittoutumalla heikomman osapuolen kanssa. Englannin laivasto tunnustettiin Napoleonin sodista lähtien 1900-luvun alkuun saakka Itämeren hallitsevaksi mahdiksi. (Sikkerhedspolitisk studiegruppe 1972, s. 39-43.) Turvallisuuspoliittisessa mielessä Saksan merkitys kasvoi maailmansotien välillä ja sen ohella kaikkinaisen muikin saksalainen vaikutus oli merkittävää Itämeren alueella. 1920- ja 1930-luvuilla taloudellinen ja sotilaallinen yhteistyö Neuvostoliiton ja Saksan välillä oli merkittävää; Neuvostoliitto oli 1922-34 Saksan ainoa ja paras yhteistyökumppani Euroopassa (Vihavainen 1989, s. 349).

Toinen maailmansota jakoi alueen melko täydellisesti kahtia, kunnes suhteita ja yhteyksiä vähitellen ja viimeaikoina yhä nopeutuvalla vauhdilla on uudelleen solmittu. Kun menneisyyden taustaa vasten haetaan perusteita nykyisen yhteistyön arvioimiselle, on syytä muistaa seuraavat yhteistä historiallista pohjaa heikentävät seikat. Ensinnäkin entiset keskiajan suurvallat Puola ja Liettua olivat pitkiä aikoja 1200-1400 -luvulla erotettuja Itämerestä ja niillä oli yhteys Mustaanmereen. Puolan yhteys Itämereen tapahtui hansakaupunki Danzigin välityksellä. Saatuaan 1466 Länsi-Preussin tuli Puolasta Itämeren valtio, joka sortui 1700 luvun lopulla. Itsenäisellä Puolalla oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen yhteys mereen vain kapean Danzigin käytävän välityksellä. Toinen heikentävä tekijä oli osaksi erilaista kulttuuria edustavan Venäjän nousu suurvallaksi ja sen tulo rantavaltioksi 1700-luvun alussa. Kolmantena seikkana voidaan mainita Preussin intressien suuntautuminen osaksi muualle kuin Itämeren suuntaan 1700- ja 1800-luvuilla.

Eräs epäjatkuvuus on ollut Baltian maiden asema. Liettua oli vuosisadat Puolan kanssa liitossa kunnes Kuurinmaa liitettiin Venäjään osaksi Baltiaa. Viro ja Latvia olivat vuoroin saksalaisen, ruotsalaisen tai venäläisen vaikutuksen alaisina. Tämä vaikutus on koettu usein vieraana, kuitenkin osa siitä on jäänyt jäljelle kulttuurihistoriallisena

perintönä. Mm. Virossa arvostetaan suuresti Tarton yliopiston perustamista 1632 ja ruotsinkielinen väestö rannikolla toimi yhdyssiltana Ruotsiin 2. maailmansotaan saakka. Viron kulttuuri- ja poliittinen eliitti suuntasi huomionsa Suomeen ja Ruotsiin yli sadan vuoden ajan ennen sotaa. Erityisen merkittävä oli kielisukulaisuuden aikaansaama Soome sild 1840-luvulta alkaen kirjailijoiden ja tiedemiesten välillä (Rebas 1988, s. 105). Kielisukulaisuus on taas yhdistänyt Latviaa ja Liettuaa keskenään, mutta uskonto erottanut. Moskovan perspektiivistä Baltian provinssit muodostivat eräänlaisen kokonaisuuden jo 1800-luvulla (Hinkkanen-Lievonen 1988, s. 309). Kuitenkin on muistettava että kyseessä on kolme kieleltään ja kulttuuriltaan hyvin erilaista kansaa. Lyhyen itsenäisyytensä aikana Baltian maat yrittivät kehittää keskinäisiä suhteitaan mm. solmimalla Baltian liiton vuonna 1934. Suhteita ylläpidettiin erityisesti muihin puolueettomiin maihin. Vuonna 1937 oli mm. 20 sellaista ruotsalais-balttilaista järjestöä, joiden tehtävänä oli skandinavismien edistäminen Baltiassa (Rebas 1988, s. 111).

Yhteenvetona historiallisesta taustasta voidaan sanoa, että Itämeren piiri on helpointa esittää yhtenäisenä, muusta Euroopasta erottuvana kokonaisuutena keskiajalla uskonpuhdistuskaudella ja Ruotsin suurvaltakaudella, mutta tehtävä vaikeutuu sitä mukaa mitä lähemmäs nykyaikaa esityksessä tullaan (Männikkö 1979, s. 12).

5.2 Itämeren alue tänään

5.2.1 Yleistä

Regionalismin perusteiden tarkastelu jätti vastattavaksi kaksi peruskysymystä, ts. voidaananko nykyään tai lähitulevaisuudessa puhua erityisestä Itämeren alueesta ja jos voidaan, onko tällä turvallisuuspoliittista ulottuvuutta.

Euroopassa ja etenkin sen eteläosissa voidaan yleensä panna merkille rajat ylittävien yhteistoiminta-alueiden perustamista tai uudelleen syntymistä. Erityisesti Saksa kuuluu useisiin eri alueisiin. Yksi uusi Euroalue voitaisiin nimetä "Hansa-alueeksi" (Engholm 1990, s. 4). Aivan viime vuosina Itämeren alueesta on puhuttu ja kirjoitettu paljon. Varsinkin Pohjois-Saksassa tunnetaan tarvetta Itämeren talousalueeseen vastapainona Etelä-Euroopan ja Saksan eteläosien kehitykselle. Ajatus on saanut paljon kannatusta kaikissa, Itämeren valtioissa ja osavaltioissa. Asian tiimoilta on järjestetty lukuisia konferensseja eri maissa. Näistä mainittakoon kesällä 1990 Kotkassa pidetty "Uusi Hansa"-seminaari, Tampereen ja Kielin rauhantutkimuslaitosten yhdessä järjestämä tutkijoiden seminaari syksyllä 1990, Helsingissä tammikuussa 1991 pidetty Itämeren alueen valtioiden ja osavaltioiden parlamentaarikkojen kokous sekä Valtioiden ja osavaltioiden energiapoliittinen seminaari lokakuussa 1991.

Käynnissä oleva prosessi todistaa, että ajatus Itämeren alueesta on olemassa ja että yhteistyön kehittämiseen pyritään. Keskusteluihin ja kokouksiin osallistujien perusteella voi tehdä sen johtopäätöksen, että "Uusi Hansa" tai "Mare Balticum" nykyaikana voisi käsittää seuraavat osapuolet:

Ruotsi, Suomi, Tanska, Schleswig-Holstein, Bremen, Hampuri, Mecklenburg-Vorpommern, Puola, Liettua, Latvia, Viro, Leningrad ja Karjala. Tällainen alueen määrittely perustuu pääosin taloudellisiin intresseihin ja aiemmin esitettyjen yleisten havaintojen perusteilla on oletettavissa että muilla tavoin määritetyt Itämeren alueet poikkeavat tästä.

5.2.2 Muodolliset siteet ja regiimit

Teorian mukaan suuri joukko muodollisia poliittisia siteitä on keskinäisen lähtymisen lopputulos. Tässä suhteessa kehitys ei vielä ole pitkällä; on ainoastaan harvoja aloja, joilla vain Itämeren valtiot olisivat sidoksissa toisiinsa.

Ehkä kaikkein tärkein alueen kansojen keskinäiseen riippuvuuteen vaikuttava seikka on Itämeren suojeleminen. Ympäristöongelmia pyritään hallitsemaan tavalla, joka täyttää selvästi kaikki regiimin tunnusmerkit. Ongelman hallinta on kaikkien osapuolten intressien mukaista ja rajoitukseton omien etujen ajaminen johtaisi epäedulliseen lopputulokseen. Yhteistyö on välttämätöntä ja sitä hoidetaan valtiosopimusten perusteella luodun organisaation avulla. Jo ennen varsinaisen suojelemissopimuksen syntymistä pyrittiin eräitä haittoja hoitamaan kahden keskinäisen sopimuksin, esim. Suomenlahtikomitean avulla. Perusteita suojeletoimille saatiin tutkijoiden yhteistyöstä. Sopimuksen tarve oli siis olemassa ja tutkijoiden kontaktit myötävaikuttivat sen syntyyn, mutta siihen päästiin vasta kun Saksojen kysymyksessä oli saavutettu yhteisymmärrys. (Voipio 7. 9. 1989.)

Itämeren suojelemissopimus allekirjoitettiin Helsingissä pidetyssä konferenssissa 1974 ja vuonna 1980 se oli ratifioitu kaikissa ympäristövaltioissa. Tämä oli ensimmäinen kansainvälinen meriensuojelemissopimus, joka kattaa kaikki mahdolliset saastumislähteet. (Helsinki Convention 1974-1984.) Maantieteellinen sopimusala kattaa Itämeren vesialueen (= aava meri + aluemerit) Kattegatt mukaan luettuna. Pieni alue Norjan rannikkoa olisi professori Voipion mukaan asiallisesti kuulunut mukaan, mutta Norja ei ole sopimusosapuoli. Sopimuksessa on määritelty myös Itämeren vesien valuma-alue, jolla suojeletoimia tulee toteuttaa. Ympäristön suojeleminen Itämeren alueella pyritään myös bilateraalisten suhteiden avulla. Myös Baltian tasavallat ja Leningrad ovat mukana asiaa koskevilla konferensseilla ja rahoitusohjelmissa. Pohjoismaat ryhmänä ovat olleet tässä suhteessa aktiivisia. Ympäristön hallintajärjestelmään kuuluu myös yhteinen öljyntorjunnan ja poikkeuksellisten luonnonilmiöiden hälytysjärjestelmä. Muuttunut poliittinen ilmapiiri mahdollistaa myös epävirallisten ympäristönsuojelemissopimusten yhteistyön. Niille on perustettu kattojärjestö, Coalition Clean Baltic.

Kalastusregiimin syntyminen on ollut pitkäaikainen prosessi. Hallintajärjestelmän syntyä enteili v. 1929 solmittu sopimus kampelalajien kalastuksen säätelystä. Lohikannan säilyttämiseksi tehtiin sopimus v. 1962. Lopulta, kun ylikalastus uhkasi, Pohjanmereltä tuli yhä enemmän kalastajia Itämerelle ja kalastusvyöhykkeitä alettiin perustaa, oli pakko tehdä varsinainen Itämeren kalastussopimus, The Convention on Fishing and the Conservation of Living Resources in the Baltic and the Belts. Se solmittiin 1973 ja sen maantieteellinen kattavuus käsittää Itämeren ja Tanskan salmet. Tällä sopimuksella perustettiin Varsovassa toimiva elin, International Baltic Sea Fishery Commission (IBSFC), joka mm. jakaa kalastuskiintiöitä, antaa suosituksia pyyntivälineistä ja -tavoista, rauhotoimista ja kalanviljelystä. Suositukset tulevat automaattisesti sitoviksi, ellei niitä vastaan esitetä määräajassa vastalauseita. (Asetus 662/3.7.1974, SopS40/74.) Kalastuksen hallintajärjestelmän tarve oli olemassa jo kauan ennen sen syntymistä. Jo 1950 tehtiin ehdotuksia sen luomiseksi, mutta sitä ei saatu aikaan ennen Saksojen kysymyksen ratkaisemista koska Neuvostoliitto ja sen liittolaiset pitivät ehtona DDR:n tunnustamista (Voipio 7.9.1989). Sopimuksen johdannossa todetaan osapuolten olevan vakuuttuneita siitä, että elollisten luonnonvarojen säilyttäminen edellyttää entistä lähempää ja laajempaa yhteistyötä.

Kalastussopimuksen luonne ja sen valvonnan edellytykset muuttuivat, kun Ruotsi laajensi kalastusvyöhykettään Itämeren ja Pohjanlahden keskiviivalle vuonna 1977.

Muut valtiot seurasivat nopeasti perässä. Samassa yhteydessä Tanska ja Saksan liittotasavalta vaativat EY:n hyväksymistä sopijapuoleksi. Tämä hyväksyttiinkin lopulta 1983 ja sen mukaisesti entiset Tanskan ja Saksan, liittotasavallan vyöhykkeet on merkitty EY:lle.

Merenkulun alalla perustettiin vuonna 1948 YK:n alainen IMO (International Maritime Organization) lähinnä merenkulun turvallisuuden parantamiseksi ja määräysten yhtenäistämiseksi. IMO:n puitteissa meret on jaettu ala-alueisiin (special areas), joista Itämeri muodostaa yhden. Tämän ala-alueen puitteissa esiintyy sekä epävirallista että virallista yhteistyötä. Epävirallisella tasolla on tullut tavaksi, että ennen kun ympäristönsuojeluasioita käsitellään IMOssa, Itämeren maiden edustajat pitävät epävirallisen alustavan kokouksen. (Häkämies 31. 1. 1990.) IMO:n "BalticClub" on saanut aikaan sen, että Itämerellä suositellaan muidenkin maiden alusten noudatettavaksi tiukempia määräyksiä kuin muualla esim. jätteiden suhteen. Itämerellä on saatu aikaan myös vaarallisten lastien ilmoitusjärjestelmä. (Stålvant 1988, s. 178.)

Itämerellä toimii vuodesta 1975 lähtien myös The Baltic Pilotage Authority Commission, jonka puitteissa luotsausasioista vastaavat viranomaiset kaikista maista kokoontuvat säännöllisesti. Komissio on saanut aikaan yhtenäiset luotsaussäännöt, pätevyysvaatimukset ja yhtenäisen kordin Itämeren luotseille. Komission puitteissa maat antavat toisilleen luotsaustietoja ja tilastoja sekä avustavat luotseja näiden saapuessa luotsaustävissä toiseen maahan. (Jokivartio 5. 1. 1990.)

Merenmittauksen ja kartoituksen alalla toimii kansainvälinen, hallitusten välinen järjestö IHO (International Hydrographic Organization). Jotta Neuvostoliitto ja sen liittolaiset saataisiin tiiviimmin mukaan toimintaan, ehdotti IHO:n pysyvän elimen IHB:n edustaja, että Suomi tutkisi mahdollisuuksia Itämeren piirissä suoritettavasta alan yhteistyöstä. Merenkulkuhallitus ryhtyi tunnusteluihin, jotka johtivat kaikkien Itämeren maiden merikartalaitosten yhteistyön aloittamiseen 1983. Tällöin pidettiin ensimmäinen kokous Helsingissä ja perustettiin BSHC (Baltic Sea Hydrographic Commission). (Muuri 31. 1. 1990.)

Ilma- ja meripelastuksen hallintajärjestelmän syntyä ovat edeltäneet eri Itämeren valtioiden väliset kahdenkeskiset sopimukset. Niitä solmittiin neljä vuosina 1954-56 ja kolme 1973-75 (World Treaty Index, Vol. 5). Pelastuspalvelun yleinen kansainvälinen kehittäminen alkoi vuoden 1960 jälkeen, jolloin pidettiin YK:n järjestämänä ihmishengen turvallisuutta merellä koskeva konferenssi. Nykyinen kansainvälinen meripelastus-yhteistyö perustuu vuonna 1979 Hampurissa solmittuun etsintä- ja pelastuspalvelua merellä koskevaan yleissopimukseen, johon Suomi päätti liittyä vuonna 1986 (asetus 857/28.11.86, SopS 89/86). Sopimukseen liittyivät kehotukset koordinoida etsintä- ja pelastustoimia naapurivaltioiden kanssa, sopia etsintä- ja pelastusalueista valtioiden välisten rajojen määrittämisestä riippumatta sekä sallia pyynnöstä toisen sopijapuolen pelastusyksiköiden pääsy omille aluevesille. Poliittiset muutokset ovat helpottaneet käytännön yhteistyötä Itämerellä viime vuosina. Esimerkiksi Neuvostoliiton, Ruotsin ja Suomen yhteinen meripelastuskokous järjestetään nykyisin joka toinen vuosi. Eri maitten vapaaehtoiset meripelastusjärjestöt täydentävät yhteistyötä pitämällä yhteyttä toisiinsa mm. Suomen meripelastusseuralla on yhteistyösopimus vastaavan virolaisen järjestön kanssa.

Kansainväliseen oikeuteen perustuvaan regiimiä arvioitaessa on otettava huomioon sekä kirjoitetut sopimukset, lait ja asetukset että alueellinen tapaoikeus. Tapaoikeus perustuu käytäntöön, jonka katsotaan olevan oikeudellisesti sitovan. Se voi syntyä jopa yksipuolisten toimien seurauksena, kun muut valtiot eivät esitä vastalauseita ja mahdol-

lisesti seuraavat esimerkkiä. Tapaoikeuden renesanssin voidaan sanoa syntyneen 1970-luvulla mikä johtuu vaikeuksista saada nykypäivän monimuotoisessa maailmassa aikaan uusia sopimuksia ja saada valtiot liittymään niihin. (Rosas 1988, s. 141.) Ruotsin aloittama kalastusvyöhykkeiden laajentaminen on eräs esimerkki tapaoikeudesta.

Itämeren oikeudellinen asema ja siellä vallitseva laillinen regiimi ovat aikojen kuluessa määräytyneet rantavaltioiden intressien ja reaalioliittisten arvioiden perusteella (Miljan 1974, s. 19 ja Theutenberg 1988, s. 128). Tämä onkin luonnollista, koska ennen kaikkea Tanskan salmien läpikulkuoikeus on vuosisadat ollut Itämeren asemaa määräävä tekijä ja läpikulkuoikeus puolestaan liittyy oleellisesti valtioiden turvallisuuteen ja talouteen.

Viimeisin nimenomaan Tanskan salmia koskeva kansainvälinen sopimus on vuodelta 1857, jolla Tanska kertakorvausta vastaan luopui lähes 400 vuotta kantamastaan tullimaksusta. Sopimuksen osapuolina olivat Belgia, Itävalta, Ranska, Englanti, Hannover, Mecklenburg Schwerin, Oldenburg, Hollanti, Preussi, Venäjä, Ruotsi-Norja, Lübeck, Bremen ja Hampuri (Danske Tractater efter 1800). Myöhemmin myös USA sopi asiasta Tanskan kanssa. Tätä sopimusta pidetään yleisesti perustavana oikeudellisena dokumenttina nykyiselle järjestykselle (Theutenberg 1988, s. 125; Lehto 1986, s. 34). Sen ensimmäisessä artiklassa taataan vapaa ja esteetön kauttakulkuoikeus eikä minkäänlaisesta alusta saa estää kulkemasta salmien läpi. Sopimus tarkoittaa kuitenkin vain kauppaluksia; vallitseva näkemys nykyisin on se, että sopimuksella ei ole merkitystä sotalusten kauttakulun kannalta (Lehto 1986, s. 35). Niiltä ei oltu aikaisemminkaan kannettu tullia ja niiden kauttakulkuoikeutta voidaan pitää tapaoikeutena. Kun Ruotsi ja Tanska 1800-luvulta alkaen siirtyivät vapaan kauttakulun puolustajiksi, voidaan todeta että *Mare Liberum* -periaate on siitä alkaen ollut hallitseva.

Neuvostoliitto pyrki erityisesti 1940- ja 1950-luvuilla muuttamaan vallitsevaa regiimiä *Mare Clausum* -aseman suuntaan. YK:n merioikeuskonferenssissa Genevessä 1958 Neuvostoliiton edustajat yrittivät saada tämänsuuntaisen periaatteen hyväksytyksi, mutta he vetivät ehdotuksen takaisin, kun enemmistö sitä vastusti (Sikkerhedspolitisk studiegruppe 1979, s. 73). Konferenssin lopputulos vahvisti vapaan kauttakulkuoikeuden "viattoman kauttakulun" muodossa, mikä tarkoittaa liikkumista kansainvälisissä salmissa ja aluemerellä rantavaltioiden lakien ja asetusten mukaisesti tavalla joka ei häiritse sen rauhaa, järjestystä ja turvallisuutta. Tämä tarkoittaa mm. sitä, että vieras sotalus ei saa suunnata aseitaan tai esiintyä uhkaavasti, kansallisuustunnusten tulee olla näkyvissä ja sukellusveneiden on oltava pintakulussa. Salmivaltiot Tanska ja Ruotsi ovat antaneet tarkentavia määräyksiä. Tanskassa vuonna 1976 voimaan tulleen lain mukaan sotalusten kulku Vähässä-Beltissä vaatii erillisen luvan. Isossa-Beltissä ja Tanskan puoleisessa Juutinraumassa saa kerrallaan ilman lupaa liikkua vain kolme saman valtion sotalusta ja niistäkin on tehtävä diplomaattitietse ennakoilmoitus. Sotilasilma-alusten lento salmien yli edellyttää aina lupaa. Tanskan lainsäädäntö edustaa siis tiukempaa linjaa kuin vuoden 1958 sopimus. Tanskan tulkintaa vastaan onkin esitetty eriäviä mielipiteitä Ruotsissa ja Saksan liittotasavallassa sekä Neuvostoliiton taholta virallinen vastalause. Käytännössä kaikki ovat kuitenkin noudattaneet määräyksiä, jotka perustuvat Tanskan melko johdonmukaiseen menettelyyn 1800-luvulta lähtien. On ajateltavissa, että kyseisiä rajoituksia voidaan pitää alueellisena tapaoikeutena (Lehto 1986, s. 38). Ruotsi ei edellytä sotaluksista ennakoilmoitusta eikä aseta niiden lukumäärälle rajoituksia omalla puolellaan Juutinraumaa. Sotilasilma-aluksetkaan eivät tarvitse lupaa, vaikka yleinen kansainvälinen oikeus sitä edellyttäisikin. (Sveriges förfatningssamling 1966, no. 366.)

YK:n III merioikeuskonferenssin tuloksena 1982 valmistunut yleissopimus sisältää oikeuden laajentaa aluevesiraja 12 mpk:n päähän perusviivasta. Jos kaikki valtiot toteuttaisivat laajennuksen, tulisi 164 aikaisemmin kansainvälisenä vetenä ollut merikapeikkoja kansallisiksi alumeriksi. Jotta suuret merivaltiot olisivat voineet tähän suostua sisällytettiin yleissopimukseen esteettömän kauttakulun (transit passage) periaate, jonka mukaan alusten ja ilma-alusten kulku kansainvälisen liikenteen käyttämissä salmissa on täysin vapaata. Sopimuksen mukaan esteettömän kauttakulun piiriin eivät kuitenkaan kuulu sellaiset salmet, joissa käytäntö perustuu pitkäaikaisiin kansainvälisiin erityissopimuksiin. Konferenssissa Tanska, Suomi ja Ruotsi pyrkivät saamaan eksplisiittisen tunnustuksen Itämeren salmien erityisasemalle. Tämän tulkinnan ovatkin hyväksyneet sopimuksen allekirjoittajat sekä Yhdysvallat. Saksan liittotasavallassa, joka ei ole allekirjoittanut sopimusta on tätä tulkintaa kritisoitu. (Lehto 1986, s. 34.)

Yhteenvetona varsinaisen Itämeren oikeudellisesta statuksesta voidaan todeta, että meren vapauden periaate on hallitseva ja siihen ovat kaikki osapuolet sopeutuneet eräistä mielipide-eroista huolimatta. Vapaus perustuu kuitenkin yleisestä "esteettömästä kauttakulusta" poikkeavaan "viattoman kauttakulun" periaatteeseen ja se koskee vain kulkuoikeutta. Taloudellinen hyödyntäminen on kalastus- ja talousvyöhykkeiden perustamisen johdosta rajoitettu vain rantavaltioille EC mukaanluettuna. Tämä antaa Itämeren oikeudelliselle hallintajärjestelmälle itsenäisen leiman. Itsenäisyyttä vahvistavat eräät muutkin erikoispiirteet, joista mainittakoon Pohjanlahden asema ja Ahvenanmaan demilitarisointi.

Pohjanlahti oli Ruotsi-Suomen sisämeri vuoteen 1809, jolloin sen keskelle vedettiin rauhansopimuksessa demarkaatiolinja. Suomen ja Ruotsin sopima mannerjalustan rajalinja vuodelta 1972 noudattaa suurinpiirtein tätä linjaa. Pääsy Pohjanlahdelle ei ole koskaan kulkenut kansainvälisillä vesillä, koska rajat yhtyvät Märketin saarella, ja niin kuluu täytyy tapahtua joko Suomen sisäisiä aluevesiä tai Ruotsin aluemerta käyttäen. Ahvenanrauman julkinen laivaväylä kulkee Ruotsin puolella ja siellä normaali ennakoilmoitusmenettely ja sotilaskoneiden lupamenettely ovat voimassa. Millään muilla valtioilla kuin Ruotsilla ja Suomella ei voida katsoa olevan legitiimejä intressejä käyttää Pohjanlahtea sotilaallisesti. Esimerkiksi risteilyohjusten tuominen sinne uhkaisi väistämättä jommankumman valtion ilmatilaa.

5.2.3 Talous ja sen kehittymisen edellytykset

Kansainvälisiä talouskysymyksiä voidaan tarkastella kahdesta näkökulmasta, nimittäin käsittelemällä kansallisten talouksien interaktioita tai pitämällä kansainvälistä taloutta itsenäisenä järjestelmänä. Yhteiskuntajärjestelmien erilaisuudesta johtuen on Itämeren alueen taloudellista yhteistoimintaa toisen maailmansodan jälkeen yleensä tarkasteltu edellisestä näkökulmasta, ts. haettu lähinnä vastausta siihen, kuinka suuri merkitys alueen valtioiden keskinäisellä kaupalla on eri maille. Tämä onkin ollut oikeutettua, koska sosialistisia valtioita on voitu pitää "merkantilistisina" siten, että kauppa on palvellut valtion määrittämiä päämääriä eikä siteitä kaupan lisäksi juuri ole ollut. Kauppatilastoja tarkastelemalla voi vetää sen johtopäätöksen, että toisen maailmansodan jälkeen ei ole voitu puhua yhtenäisestä Itämeren alueesta. Poliittiset ja talouselämän rakenteelliset erot ovat muodostaneet Itämerelle "näkyttömän rajamuurin" (Stålvant 1988, s. 170). Sen sijaan voidaan todeta että alueella on hyvin merkittäviä kauppasuhteita ja että Suomi ja Saksan liittotasavalta ovat olleet aukkoja kyseisessä muurissa. Itämeren alueen osuus maailmankaupasta on ollut noin 20% ja noin 6% maailmankaupasta on tapahtunut Pohjois-Euroopan valtioiden välillä.

Valtiokeskeisellä kauppaa koskevalla tarkastelutavalla on edelleen oikeutuksensa, mutta sosialistimaiden viime aikojen muutokset ovat luomassa täysin uutta itsenäisempää pohjaa taloussuhteille. Nämä uudistukset antavat mahdollisuudet syvemmän taloudellisen regionalismin syntymiselle. Monipuolinen taloudellinen yhteistyö koskee kaupan lisäksi tuotantoa, pääomia ja teknologiaa.

Taloudellisen yhteistyön ehtoina ovat kannattavuus kaupallisten laskelmien perusteella, yritysten aktiivinen kiinnostus, infrastruktuurin olemassaolo sekä joustava ja tehokas informaatioverkosto (Saralehto 1990). Maantieteelliset edellytykset em. ehtojen luomiseksi ovat olemassa. Vaikka tuotantotavat ja kuljetustekniikka ovatkin muuttuneet, Pohjois-Euroopan taloudelliset yhteydet muualle maailmaan kulkevat edelleen luontevimmin Pohjois-Saksan kautta. Kuten satoja vuosia sitten, myös Hollannilla on merkittävä asema tässä suhteessa. Hollannin oma kauppa Pohjoismaiden kanssa on maan kauppaa- ja teollisuusministerin mukaan suurempi kuin Yhdysvaltojen ja Japanin kanssa yhteensä (Kauppalehti 28.3.1991). Lisäksi japanilaiset yritykset hoitavat kasvavassa määrin Pohjois-Euroopan markkinoita Keski-Euroopan pohjoisosissa sijaitsevien jakelupisteiden välityksellä.

Infrastruktuuri on satamaverkoston ja laivayhteyksien osalta suureksi osaksi olemassa ja lentoliikennettä on kahden viime vuoden aikana kehitetty. Pohjoismaiden välillä on yli 40 matkustajalauttalinjaa ja Pohjoismaista muualle Eurooppaan noin 50 linjaa. Parin viime vuoden aikana on avattu lukuisia laiva- ja lentolinjoja Pohjoismaiden ja Baltian maiden välille. Tässä yhteydessä voi mainita Tallinnan ja Klaipedan satamien merkityksen Neuvostoliitolle. Tallinna oli jo maan kolmanneksi suurin satama ja Neuvostoliitto on Liettuan itsenäisyystunnustelujen yhteydessä esittänyt vaatimuksia Klaipedaan, maan ainoaan kauppasatamaan (Prunskiene 1990). Maayhteydet ovat sen sijaan heikkoja itä-länsisuunnassa eikä niiden mittava laajennus ole helppoa. Nopeimmin on odotettavissa Saksan itäosien yhteyksien parannus, mikä jo helpottaisi Rostockin ja Sassnitzin satamien käyttöä Pohjoismaihin ja Neuvostoliittoon suuntautuvaan liikenteeseen. Eräs suunniteltu parannus on syyskuussa 1991 avatun Helsinki-Tallinna-Riika-Kaunas-Puola -yhteyden kunnostus.

Nykyinen taloudellinen kilpailutilanne edellyttää nopeita ja halpoja kuljetuksia tuottajalta asiakkaalle ilman suuria varastointikustannuksia. Tämän JOT (Just on Time) periaatteen päämääränä on uusimpien lastinkäsittelymenetelmien avulla lyhentää nykyistä keskimääräistä kuljetusaikaa. Saksan ja Suomen välillä aika lyhenisi 32 vuorokaudesta 19:ään. Merikuljetuksen osuus kuljetuskustannuksista on nykyisin vain noin 1/4-1/3 em. välillä (Pesola 23. 4. 1991). Tämä jo osoittaa merikuljetusten edullisuuden. Itämereen tukeutuvalla kuljetusjärjestelmällä olisi täten kaikki mahdollisuudet kilpailla menestyksellisesti Euroopan muiden osien kanssa, mutta se vaatii investointeja ja yhteistyötä.

Viestiyhteydet ovat kehittyneet täysin eri tahtia Länsi- ja Itä-Euroopassa. Saksan liittotasavalta, Ruotsi, Suomi ja Tanska kuuluvat osana koko markkinatalousmaailman kattavaan viestiverkostoon Itä-Euroopan sisäistenkin yhteyksien ollessa hyvin puutteellisia. Kun vuonna 1989 Ruotsissa oli 642 puhelinta tuhatta asukasta kohti, niin vastaava luku Itä-Saksassa oli 98, Neuvostoliitossa 94 ja Puolassa 70 (Veckans affärer 21. 12. 1989). Poliittiset muutokset ovat kuitenkin vaikuttaneet myös viestiyhteyksien parantamiseen niillä väleillä, joilla muustakin yhteisyydestä on perinteitä. Saksan eri osien välisten yhteyksien lisäksi parannuksia on luvassa mm. Suomen ja NL:n lähialueiden välillä. Vuoden 1989 lopulla saatiin joitakin suoria yhteyksiä uudestaan avatuiksi, kun Suomen ja Viron välille valmistui uusi telelinkki. 65% Viron kansainvälisistä viestiyh-

teyksistä suuntautuu tällä hetkellä Suomeen (Idänkauppa 5-/ 1989). Suunnitteilla on myös nykyaikaisten yhteyksien rakentaminen Suomesta Leningradiin ja Viipuriin. Ruotsin Televerket arvioi, että kunnolliset yhteydet Ruotsin ja Baltian välille saadaan vasta 1990-luvun lopulla, kun uusi kansainvälinen vaihde asennetaan Moskovaan (Veckans affärer 28. 9. 1989). Nyt tämäkin suunnitelma joudutaan uusimaan.

Teknisesti taloudellisen Itämeri-vyöhykkeen perustaminen on siis mahdollista vaikkakin se vaatii investointeja ja aikaa. Suurin epävarmuus vallitsee poliittisten edellytysten suhteen Neuvostoliiton osalta, kun tasavaltojen suverenisuus ja uusi liittosopimus ovat vielä käytännössä ratkaisematta. Maan johto on periaatteessa halukas lisäämään yhteistyötä ja on jo saanut aikaan seuraavia muutoksia:

- 1. 4. 1989 voimaan astuneen järjestelmän mukaan jokaisella neuvostoliittolaisella yrityksellä ja järjestöllä on oikeus solmia liikesuhteita ulkomaisten yritysten kanssa.

- Vuoden 1988 hallinnon uudistus sallii kaikkien osavaltioiden perustaa oma paikallinen ulkomaankauppayhtymänsä. Niinpä kaikki kolme Baltian maata perustivat omat yhtymänsä jo 1988 ja niiden alueet erotettiin Lenfintorgista.

- Virolle, Latvialle ja Liettualle myönnettiin NL:n korkeimman neuvoston päätöksellä pitkälle menevä taloudellinen autonomia vuoden 1990 alusta lukien.

- Muuallakin Neuvostoliitossa on tarkoitus lisätä paikallis- ja aluehallinnon kontrolloiman teollisuuden osuutta ja antaa alueille oikeus käyttää puolet valuttavavarannostaan ostoihin ulkomailta (Idänkauppa 6/1989). Karjalan autonomien tasavalta on ehdottanut koko Suomen vastaisen rajansa mittaisen erityistalousvyöhykkeen perustamista. Viipurista ja Novgorodista on suunniteltu vapaakauppa-alueita, joita koskeva lainsäädäntö on kuitenkin vielä kesken.

Näitä uudistuksia on kuitenkin heikennetty toisilla asetuksilla, mm. maaliskuussa 1989 määrättiin ulkomaankauppaa käyville organisaatioille rekisteröintipakko ja lähes kaikki vienti- ja tuontituotteet luokiteltiin lisenssiä tarvitseviksi (Idänkauppa 5/89). Neuvostoliiton keskuspankki on halunnut pitää kiinni vallastaan ja kahlinnut paikallisten pankkien toimintaa. Vientikaupasta saadun valuutan käyttöä on rajoitettu voimakkaasti. Neuvostoliiton vanhoilliset, mm. KGB:n johtaja 23. 12. 1990 kansanedustajien kongressille pitämässään puheessa, näkivät yhteisyritykset vaarana joka tähtää kapitalismin palauttamiseen. Ulkomaisten investointien suojaussopimuksia ei ole allekirjoitettu. Näiden ja muiden ilmiöiden takia lupaavasti alkanut yhteisyritysten perustaminen on melkein tyrehtynyt. Pääongelma on se, että ylhäältä johdettu ns. sotilasteollinen kompleksii hallitsee lähes puolta koko Neuvostoliiton teollisuudesta.

Baltian irtautumista taloudellisestikin jarrutettiin, tasavaltojen vero liittovaltiolle nostettiin moninkertaiseksi vuoden 1991 alusta lukien ja keskushallitus väitti eron muodostuvan kohtalokkaaksi näille maille (Veckans Affärer no. 6/1991). Brittiläisen The Economist Intelligence Unit (EIU) tutkimuslaitoksen selvitys osoittaa kuitenkin, että Baltian tasavaltojen selviytymismahdollisuudet ovat kohtuullisen hyvät etenkin, jos maat muodostaisivat keskinäiset yhteismarkkinat (Kauppalehti 9. 5. 1990). Yhteyksiä muihin Itämeren valtioihin on solmittu parin viime vuoden aikana, mutta ne ovat vielä vaatimattomia verrattuna sotaa edeltävään tasoon.

Puolan osalta poliittiset esteet yhteistyölle ovat poistuneet. Valuutan arvo on saatettu vastaamaan reaaliarvoa ja ulkomaisen pääoman kiinnostukselle on luotu pohja. Kehitys kohti täysipainoista osallistumista Itämeren talousalueeseen kestää kuitenkin useita vuosia teollisuustuotannon romahdettua, energiatoimitusten Neuvostoliitosta häiriinnyttyä ja ympäristöinvestointien tarpeen ollessa valtava. Toisaalta yhteistyö naapureiden kanssa on ainoa keino Puolan tilanteen kohentamiseksi ja ympäristö- ja energiayhteistyö

on välttämätöntä myös muille Itämeren maille. Tämä yhteistyö voi olla perusta muullakin taloudelliselle kanssakäymiselle.

Pohjoismaat yhdessä ovat olleet kiinnostuneita lähialueensa taloudellisesta ja ekologisesta kehittämisestä. Pohjoismaiden ministerineuvostolla on Baltian-Itä-Euroopan rahasto. Ministerineuvosto suorittaa tutkimuksen mahdollisuuksista tukea Baltian maiden infrastruktuurin investointeja ja markkinatalouden, ulkomaankaupan ja ympäristönsuojelun kehittämistä. Tutkimuksesta toivotaan perusteita tuen antamiselle Baltian maiden kehitykselle kohti markkinataloutta (Nordic Council of Ministers 1990, s. 13-14). Maiden itsenäisyyden tunnustamisen jälkeen pohjoismaat ovat ryhtyneet valmistelemaan yhteistä teollisuuspoliittista ohjelmaa.

5.2.4 Tutkimusyhteistyö ja kulttuurisiteet

Politiikan ja talouden taustalla vaikuttaa se, kuinka yhteenkuuluvuuden tunne kehittyi, ts. kuinka historia koetaan. Sosiaaliset, positiiviset yhteydet ovat merkki yhteenkuuluvuuden tunteesta. Yhteyksiä on hyvin monella alalla ja välillä katkenneita siteitä on viime aikoina solmittu uudestaan.

Maitten yhteiset tutkimusintressit kohdistuvat ennen kaikkea itse meren ja sen eliöstön tutkimiseen. Alussa tutkimusyhteistyön tavoitteena oli meren taloudellinen hyödyntäminen. Vuonna 1895 ruotsalainen professori O. Pettersson ehdotti kansainvälistä yhteistyötä tutkimuksen tehostamiseksi ja jatkamiseksi merellisellä alueella vedoten "viimeaikaisen Itämerellä, Pohjanmerellä ja Pohjois-Atlannilla tapahtuneen tutkimustoiminnan suureen tieteelliseen ja taloudelliseen merkitykseen" (Went 1972, s. 3). Aloite johtikin Kansainvälisen merentutkimusneuvoston (ICES) perustamiseen vuonna 1902. Perustavassa kokouksessa sopimuksen allekirjoittivat Tanska, Saksa, Norja, Venäjä, Hollanti, Ruotsi, Iso-Britannia sekä Suomi (Went 1972, s. 13). Suomi siis allekirjoitti valtiosopimuksen olematta valtio. Suomen pääsy mukaan johtui Helsingin yliopiston tekemästä aloitteesta valmistavalle kokoukselle vuonna 1901. Aloitteen takana oli ennen kaikkea Theodor Homen. Asialle saatiin 1902 Venäjän viranomaisten suostumus. Taustalla oli toisaalta Suomen valmius osallistua tämän alan tieteelliseen yhteistyöhön ja toisaalta monien tiedemiesten tietoinen pyrkimys ylläpitää kansallista identiteettiä yhteyksien avulla muihin maihin (Mälkki 1989). ICESin piirissä Itämeren yhteistyötä on koordinoitu työryhmätasolla. Ennen 1. maailmansotaa laadittiin maiden välisiä yhteistyöohjelmia. Sotien välillä järjestettiin mm. kuusi Itämeren hydrologista konferenssia ja perustettiin kattava mittausasemaverkosto. (Voipio 1981.) Baltian maat olivat tällöin ICESin jäseniä.

Toinen maailmansota katkaisi yhteistyön Itämerellä, kunnes ICESin hydrografinen komitea suositteli osapuolten tapaamista. Tämä lähinnä professori Ilmo Helan aloitteesta syntynyt Itämeren tutkijoiden konferenssi (Conference of Baltic Oceanographers, CBO) kokoontui ensimmäisen kerran Helsingissä 1957. Tämän jälkeen kokouksia on järjestetty joka toinen vuosi. Konferenssien välillä toimintaa ohjaa komitea, joka koostuu kunkin maan nimeämistä yhteyshenkilöistä (Matthäus 1987, s. 13). Yhteistyö perustuu eri maiden tutkimuslaitosten väliseen sopimukseen.

Muita Itämeren piirin tutkijoiden yhteistyöjärjestöjä ovat meribiologien Baltic Marine Biologists vuodesta 1968, merenmittaukseen keskittynyt Baltic Sea Hydrographic Commission, joka on merikarttalaitosten yhteistyösopimus (1983), valtioiden välinen Baltic Geodetic Convention (1935) sekä vain Pohjoismaiden väliset meribiologien ja fyysisten meritieteiden kollegiot, joissa myös Norja on mukana. (Yearbook of International Organizations.) Ympäristöön liittyvä tutkimuselin on Working Group on the Study of the

Pollution of the Baltic Sea, jonka ICES ja sen alainen SCOR (Scientific Committee on Oceanic Research) perustivat yhdessä (Voipio 1981, s. 386).

Tutkimusyhteistyöstä puhuttaessa ei sovi unohtaa yliopistojen ja tutkimuslaitosten välisiä yhteyksiä. Täydellisen luettelon puuttumisesta huolimatta voidaan todeta, että yhteyksiä on huomattavan paljon alueella sijaitsevien yliopistojen välillä. Pohjoismaiden keskeiset kontaktit sekä niiden suhteet esim. EY-maihin ovat tällä alalla huomattavasti tiiviimmät kuin Itä Euroopan maihin. Kuitenkin yhteyksiä on Itämeren alueella solmittu runsaasti 1950-luvulta alkaen ja erityisesti viime aikoina myös idän ja lännen välillä. Esimerkiksi Tarton yliopistolla on sopimukset lähes kaikkien suomalaisten yliopistojen kanssa sekä Upsalan, Kielin, Lyypekin, Lundin, Göttingenin, Bergamon, Lontoon, Limericin ja Floridan yliopistojen kanssa. Painopiste on siten selvästi vanhojen historiallisten yhteyksien suunnalla.

Toisen maailmansodan jälkeen katkenneet kulttuurisuhteet alkoivat kehittyä uudelleen hitaasti sosialististen ja länsimaitten välillä 20. puoluekokouksen jälkeen vuonna 1956, kun Neuvostoliiton eristäytyneisyyttä hieman lievennettiin. Eräitä kahdenvälisiä sivistyksellisiä yhteistyösopimuksia tehtiin hallitusten välillä, mm. Suomi ja Neuvostoliitto solmivat vuonna 1960 tällaisen sopimuksen. Siinä luetaan yhteistyöalueita ja sen perusteella on mm. laadittu ministeriöiden sekä järjestöjen ja laitosten välisiä määräaikaista vaihtopöytäkirjoja ja ohjelmia (Melanko 1989, s. 24). 1960-luvun alussa suomalaiset poliitikot ja yliopistomiehet edistivät kulttuuriyhteyksien luomista erityisesti Viron (Rebas 1988, s. 111). Ruotsin ja Baltian neuvostotasavaltojen välisiä kulttuurivierailuja alettiin välittää 1970-luvun alussa; Baltic Institute Tukholmassa oli tärkeä kontaktien luoja. Vuodesta 1979 alkaen Viron, Latvian ja Liettuan edustajat ovat voineet osallistua Baltic Institutin järjestämiin kansainvälisiin, Baltian asioita käsitteleviin tutkijakonferensseihin. (Rebas 1988, s. 112.)

1960- ja 1970-luvuilla perustettiin useita eri maitten välisiä ystävyysyhdistyksiä. Saksan liittotasavallan ja Neuvostoliiton vuonna 1970 solmima valtiosopimus mahdollisti myös tällaisten yhdistysten perustamisen. Niillä on alaosastoja, jotka ovat hoitaneet kulttuuriyhteyksiä alueellisella tasolla; esimerkiksi Bremenin ja Latvian alaosastoilla on ollut paljon yhteistoimintaa. (Pusylewitsch & Baltais 1988, s. 160.)

Kulttuurivaihto ideologisen rajan yli on kuitenkin ollut melko vaatimatonta ja viranomaisten valvoma Itä-Euroopan vapautumiseen saakka. 1980-luvun puolessa välissä Baltian neuvostotasavallat alkoivat aktivoitua ja niiden aloitteesta saatiin aikaan mm. kaupunkiyhteistyö Bremen-Riika 1985, Duisburg-Vilna 1985 ja Kiel-Tallinna 1986. Päätoiminta-alueet ovat olleet kulttuuri ja urheilu, mutta toimintamuotoja ollaan laajentamassa koskemaan myös terveyttä ja hyvinvointia, opetusta, ympäristönsuojelua, kommunikaatiota jne. Mainittakoon, että Bremenin kolmesta ystävyyskaupungista kaksi sijaitsee Itämeren alueella, nimittäin Latviassa ja Puolassa. Kielin viidestä "kaupunkikumppanista" Tallinna on ylivoimaisesti aktiivisin. (Pusylewitsch & Baltais 1988, s. 157-161.)

Kulttuurisiteiden solmimisen esteet ovat glasnostin seurauksena kokonaan väistymässä. Presidentti Mihail Gorbatschovin Suomen vierailun aikana 1989 allekirjoitettiin Suomen opetusministeriön ja Neuvostoliiton kulttuuriministeriön vaihtopöytäkirja, jossa ensimmäistä kertaa selkeästi ilmaistaan periaate suorista suhteista kulttuurialan eri virastojen, laitosten ja järjestöjen välillä. Suomen ja Neuvostoliiton sivistyksellisen yhteistyön uusia painopistealueita tulisi Neuvostoliitto-instituutin johtaja V. Melankon mielestä olla ensisijaisesti lähialueillamme eli Murmanskin, Neuvosto-Karjalan ja Leningradin alueilla sekä Baltiassa. Kulttuuriyhteistyötä Baltian kanssa tulisi Melankon

mukaan toteuttaa myös yhteispohjoismaisin voimin siten, että Suomi suuntautuisi kielisukulaisuuden vuoksi Viroon, kun taas Liettuan ja Latvian suunnalla etusija olisi Ruotsilla ja Tanskalla. Tanskassa toimii jo Det Danske Kulturinstitutin Baltian osasto, jonka perustamiseen tarvittavat varat keräsi Politiken lehti. Baltian tasavallat ovat tämän instituutin välityksellä esittäneet toivomuksen, että ne sisällytettäisiin vakituksina osallistujina pohjoismaisiin näyttelyihin ja kulttuuritilaisuuksiin (Helms 1990, s. 6). Pohjoismaiden ministerineuvosto on päättänyt perustaa tiedotustoimistot kolmeen Baltian pääkaupunkiin ja se on luonut apurahajärjestelmän Pohjoismaiden ja Baltian koulutusyhteistyötä varten (Nordic Council of Ministers 1990). Presidentti Gorbatshev'in Finlandia-talolla 26.10.1989 pitämään puheeseen sisältyi ilmaus halusta solmia yhteydet Pohjoismaiden neuvostoon sekä valtakunnallisella että Neuvostoliiton pohjoisosien neuvostotasavaltojen ja autonomisten tasavaltojen tasolla ja Baltian maiden itsenäistymiseen.

Neuvostoliiton vapautuvat olot ovat nostaneet historiallisen Itämeren piirin kulttuurialueen uudelleensyntymisen keskustelun aiheeksi. Melankon mukaan Itämeren kulttuuripiiri on nyt heräämässä. Tallinna on saanut luvan järjestää ensimmäiset Itämeren yleisurheilukilpailut 1993, Schleswig-Holstein on perustamassa Itämeren taidebiennalea ja Helsingin juhlaviikkojen teemana 1992 on Balticum. Helsinkiin on suunniteltu järjestää yhteispohjoismaisin voimin kansainvälinen kongressi, jonka aiheena on Itämeren kulttuuripiirin kulttuuriekologia. (Melanko 1989, s. 28.)

5.3 Alueellinen turvallisuus

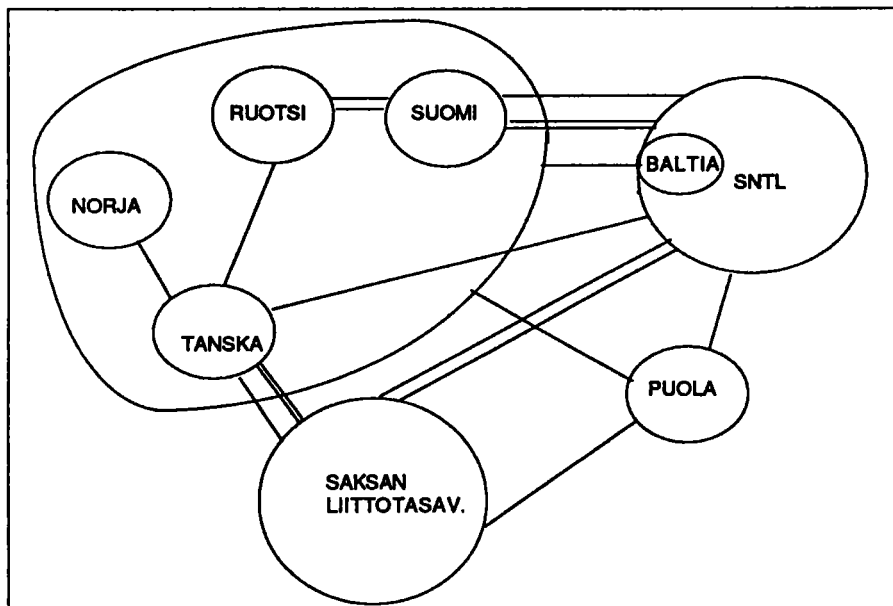
5.3.1 Onko erityistä Itämeren alueen turvallisuuskysymystä olemassa?

Pohjois-Euroopan turvallisuuspolitiikan käsittelyä on useimmiten hallinnut vastaakohtaisuus NATO - Varsovan liitto lähes ainoana valtioiden turvallisuuteen vaikuttavana tekijänä. Lisäksi on todettu, että Pohjoismaat muodostavat turvallisuusyhteisön, jonka toiminnasta on usein käytetty termiä Pohjolan tasapaino. Keskinäistä riippuvuutta ja toistensa huomioonottoa on kuvattu myös siten, että se mitä yksi Pohjoismaa tekee, voi vaikuttaa myös toisten asemaan ja että maiden politiikkaa synkronoidaan niin pitkälle kuin mahdollista (Fitzmaurice 1987, s. 178).

Tämä lähestymistapa on kuitenkin ylimalkainen, sillä se sivuuttaa muut alueen valtioiden keskinäiset suhteet näennäisen epäoleellisina ja suuremmille kysymyksille alistettuina. Koska turvallisuudessa on usein pohjimmiltaan kyse kansallisen kulttuuriyhteisön turvallisuudesta, ei suurvaltapolitiikkaan liittymättömiä valtioiden ja kansojen välisiä suhteita voida sivuuttaa. Nämä moninaiset suhteet ovat tulleet viimeisen kahden vuoden aikana selvästi näkyviin, ts. Buzanin määrittelemä peittotilanne on väistymässä.

Näin paljastuvaa Itämeren turvallisuusmuodostetta voidaan havainnollistaa oheisen kuvan avulla:

Kuvaa hallitsee Saksan ja Neuvostoliiton turvallisuuskien keskinäinen riippuvuus sekä muiden maiden suhde näihin kahteen. Pohjoismaat kokonaisuutena muodostavat turvallisuusyhteisön, jonka kanssa ylläpidettävät monipuoliset suhteet ovat tärkeitä Puolalle ja Baltian maille. Pohjoismaiden neuvosto on alkanut varovaisesti toimia elimenä, joka käsittelee myös näitä suhteita. Neuvoston puheenjohtajisto antoi Baltiaa koskevan kannanoton tammikuussa 1991 ja Eestin, Latvian ja Liettuan edustajia oli vieraina neuvoston kokouksessa muutamia viikkoja myöhemmin (Neuvostoliiton protestoidessa).

Eri valtioiden uhkakuviin Itämeren alialueen puitteissa kuuluu seuraavia elementtejä:

Neuvostoliitto on uhan kokenut ennen kaikkea poliittisena. Koko Neuvostoliiton olemassaoloajan sen valtioideaan ja instituutioihin kohdistuva poliittinen uhka on otettu hyvin vakavasti. Sillä on huomattavan suuret sisäisen turvallisuuden joukot ja myös asevoimilla on ollut sisäinen tehtävä psykologisena pelotteena ja tarvittaessa taisteluvaimana. Sosialistinen järjestelmä ei ole päässy sisäisen valvonnan suureen osuuteen, sillä jo tsaarin vallanaikana suuri osa joukoista tarvittiin tähän tehtävään (Paret 1986, s. 365). Tällä hetkellä, kun ulkoinen sotilaallinen uhka arvioidaan aikaisempaa pienemmäksi, poliittisen uhan merkitys korostuu ainakin vanhan yhteiskuntajärjestelmän puolustajien kannalta ja uhka kohdistuu myös valtion fyysisen pohjan hajoamistrendin muodossa. Poliittinen uhka on kuitenkin lähinnä sisäisistä syistä johtuvaa ja ulkoinen vaikutus on epäsuoraa, sisäiseen mielipiteen muodostukseen vaikuttavaa. Sen sijaan entisten liittolaisten siirtyminen kilpailevaan poliittiseen leiriin voidaan kokea ulkoisena uhkana. Se heikentää sotilaallisen puolustuksen syvyyttä ja erityisesti vielä viime vuosina rakennettua ilmapuolustusjärjestelmän yhtenäisyyttä. Itämeren piirissä kilpailijana esiintyy tällöin Saksan liittotasavalta. Tätä vaikutusta vahvistaa taloudellinen uhka, Saksan vaikutusvallan leviäminen itään. Kissingerin mukaan Saksa "vie" Itä-Euroopan Neuvostoliitolta (Newsweek 16.10.1989).

Sotilaallinen uhka Saksan taholta on tällä hetkellä ilmeisesti vain latentti mahdollisuus, jonka pitäminen pienenä mahdollisimman kauas tulevaisuuteen on Neuvostoliiton päämääränä. Muiden Itämeren valtioiden taholta uhka johtuu niiden liittoutumispolitiikasta (Tanska) tai mahdollisuudesta, että niitä käytetään läpikulkutienä (Suomi, Ruotsi).

Baltian maiden kannalta konkreettinen kysymys on näiden maiden kantaväestöjen itsemääräämisoikeudesta ja siihen liittyvästä taloudellisesta hyvinvoinnista, poliittisesta

vapaudesta ja oman alueen hallinnasta. Viron ja Latvian kohdalla vaakalaudalla on ollut edelleen väestörakenteesta johtuen koko oman kulttuuriyhteisön säilyminen. Uhkakuviin kuuluu taloudellinen riippuvuus muusta Neuvostoliitosta sekä taloudellisten ja sotilaallisten pakotteiden käyttö. Neuvostoliitolle nämä tasavallat olivat sotilaallisesti tärkeitä ilmapuolustuksen kannalta ja merivoimien tukikohtina. Maiden asema on tärkeä myös kaikkien muiden Itämeren maiden sotilaallisille uhkakuville. Viron, Latvian ja Liettuan osittainkin neutralointi pienentää ennen kaikkea Ruotsin, Tanskan ja Saksan liittotasavallan kokemaa yllätyshyökkäyksen vaaraa. Suomen osalta vaikutus voisi olla osittain negatiivinen, koska Leningradin alueen puolustus siirtyisi Suomenlahdelle. Neuvostoliittolaisen meriupseerin, V. Mjasnikovin mukaan Baltian itsenäistymisen aiheuttamat seuraukset Neuvostoliiton puolustukselle kyettäisiin hoitamaan pitämällä Baltisk, vahvistamalla merivoimien suorittamaa ilmapuolustusta sekä tekemällä tukikoh-tasopimuksia (Helsingin Sanomat 23.7.1990). Kysymys Neuvostoliiton/Venäjäen joukkojen jäämisestä ja Baltian maiden puolustuksen järjestelyistä on tärkeä kaikille naapureille.

Saksan liittotasavallan uhkakuvissa sotilaallinen dimensio on ollut korostetusti esillä. Syyksi mainitaan usein haavoittuva geostrateginen asema. Maan turvallisuus on perustunut tiiviiseen yhteistyöhön USA:n ja muiden NATO-maiden kanssa. Yhteistyön mahdollinen heikkeneminen mielletään usein vaaraksi. Neuvostoliiton päämääränä on pidetty pyrkimistä hegemoniaan Euroopassa, "mikä näkyy maan pyrkimyksenä irroittaa Euroopan ja Yhdysvaltojen turvallisuus toisistaan". (Hüttel, 1988, s. 11.) Toisaalta Saksa on pelännyt jäävänsä liian riippuvaiseksi amerikkalaisten päätöksistä ja sen on pyrkinyt varmistamaan turvallisuuttaan myös omilla poliittisilla järjestelyillään Itä-Euroopan kanssa sekä itsenäisillä puolustuspoliittisilla päätöksillään. Nyt sotilaallinen uhka on pienentynyt, mutta toisaalta Saksan oman osuuden merkitys kasvaa ja sen omat suhteet Neuvostoliittoon tulevat entistä tärkeämmiksi.

Toinen uhka on taloudellinen ja sisäpoliittinen. Vaarana on, että Saksojen yhdentymisen seurauksia ei hallita kaikkien väestönosien etujen mukaisesti. Kun koko yhteiskunnan rakenne, hinta- ja palkkataso, sosiaaliedut, ostovoima jne. ovat olleet täysin eri pohjalla, ovat vaikeudet suunnattomia.

Puolan valtioidea ja kansallisuusidentiteetti ovat erittäin vahvoja ja kaikki itsemääräämisoikeuteen, alueen koskemattomuuteen ja kansan elinolosuhteisiin kohdistuvat epävarmuustekijät muodostavat uhan. Aluetta koskeva epävarmuus johtuu toisen maailmansodan lopputuloksesta. Vaikka raja lännessä tuntuukin nyt vahvistetulta, jää ongelma osittaisena pysymään Länsi-Puolan saksankielisen vähemmistön takia. Eräät puolalaiset näkevätkin rajakysymystä suurempana vaarana maan länsiosissa esiintyvän joukkoliikehännän, joka päättyy joko joukkomuuttoon tai autonomiavaatimuksiin (Optio 9/1990). Saksan ja Puolan ystävyys-sopimukseen 17.6.1991 sisältyy saksankielisen väestön huomioonottavia seikkoja, mutta varsinkin CDU ajoi paljon pitemmälle meneviä vähemmistösuojauksia (Hamburger Abendblatt 15.5.1991).

Pelko taloudellisesta riippuvuudesta, joutumisesta halpaa työvoimaa tarjoavaksi periferiaksi, liittyy myös Saksaan. Liiallisen yksipuolisen riippuvuuden välttämiseksi Puola yrittää houkutella maahan pohjoismaisia yrityksiä ja korostaa Itämeren pohjoiseteläsuuntaisia yhteyksiä (Optio 6/1990). Myös toinen suuri naapuri, Neuvostoliitto, koetaan Puolassa jo historiallisistakin syistä itsemääräämisoikeutta rajoittavaksi uhaksi. Vakavia pyrkimyksiä itsenäiseen turvallisuuspolitiikkaan on esiintynyt jo 1950-luvun lopusta lähtien, jolloin puolalainen upseeriryhmä ajoi kansallista puolustusjärjestelmää (Leebaert 1981, s. 226). Nyt Puola odottaa Neuvostoliiton joukkojen poisvetämistä.

Periaatteellisena päämääränä on tasapainon aikaansaaminen kahden suuren naapurin vaikutusten kesken. Käytännön politiikassa mielipiteet erovat.

Tanskan uhkakuvia hallitsi toisen maailmansodan jälkeen pelko joutumisesta idästä tulevan yllätyshyökkäyksen eristetyksi kohteeksi, jolloin Neuvostoliitto miehittäisi alueita Beltien ympäristöstä, Anholtilla ja Fredrikshavnissa. Yhdysvaltojen ei katsottu todennäköisesti ryhtyvän tällaisessa tapauksessa vastatoimiin puolueettoman Tanskan auttamiseksi. (Dansk Sikkerhedspolitik 1948-1966, s. 23, 35.) Kiristynyt kansainvälis-poliittinen tilanne, Tsekkoslovakian tapahtumat 1948, Suomen solmima ystävyys- ja avunantosopimus sekä Skandinavian puolustusliittosuunnitelmien raukeaminen saivat Tanskan liittymään NATOon 1949 ja luopumaan vielä vuosina 1945-47 korostamastaan puolueettomuudesta. Vaikka avun saaminen tällä tavalla varmistettiin, säilyi erillisen hyökkäyksen mahdollisuus Tanskan uhkakuviissa päällimmäisenä 1980-luvun alkuun saakka. Tämän jälkeen on korostettu enemmän tapausta, että Tanska joutuisi mukaan sotaan koko NATOa vastaan suunnatun operaation osana. (Joutsu 1989, s. 57-58.)

Perussyynä Tanskan kokemaan turvattomuuteen on luonnollisesti maan herkkä maantieteellinen asema. Erityisesti pääkaupunkiseudun asema on arka, samoin maan omat yhteydet Beltien yli. Sotaa alemmanasteisen kriisin aikana poliittisesti arkaluontoiseksi asiaksi muodostuisi salmien kauttakulkuoikeus. NATO-jäsenyys ja BALTAPin alueen yhteistyö ovat tehneet puolustuskyvystä uskottavan, mutta samalla sotilaallinen yhteistyö tekee Tanskan erittäin riippuvaiseksi Saksan liittotasavallasta ja osittain myös päinvastoin. Julkisessa sanassa on kiinnitetty paljon huomiota suunnitelmiin sijoittaa NATO:n englantilaisprikaati Tanskan saarille. Tanskan puolustus nojautuu kuitenkin vahvimmin saksalaisten osallistumiseen ja tanskalaisia yksiköitä on puolestaan suunniteltu käyttämään Saksan alueella. (v.z. Gathen 1986, s. 72.)

Ruotsin ja Suomen turvallisuus on perustunut puolueettomuuteen. Viimeaikaisesta keskustelusta huolimatta puolueettomuuden ydin, sotilaallinen liittoutumattomuus on edelleen tärkeä ja stabiilisuutta edustava tekijä muuttuvassa ympäristössä. Ruotsin uhkakuviissa sotilaallinen diemansio on ollut korostetumpi kuin Suomen. Molempien maiden osalta vaarana on pidetty lentokoneiden ja ohjusten ylilentöjä joukkojen kuljetuksia maalla tai merialueen hyväksikäyttöä. Ruotsille hankala tilanne syntyisi, mikäli NATO sulki Itämeren salmet Tanskan alueella. Ruotsi joutuisi puolueettomana sallimaan sekä lennot että alusten siirtymiset omalla puolellaan Juutinraumaa ja tarvittaessa vielä suojaamaan siirtymiset. Ruotsi ja Tanska sekä Tanskan välityksellä Saksan liittotasavalta ovat tällä tavoin suorassa turvallisuuspoliittisessa riippuvaisuussuhteessa toisiinsa. Suomelle Neuvostoliitto on tärkeä paitsi sotilaallisesti, myös taloudellisesti. Neuvostoliiton reunavaltiona olo on aiheuttanut Suomelle uhan joutua taloudelliseen riippuvaisuuteen. Vaikka viime vuosina Neuvostoliiton kanssa käytävä kauppa onkin suhteellisesti supistunut, on Suomi edelleen hyvin haavoittuva häiriöille öljyn ja maakaasun toimituksissa. Täten Neuvostoliiton sisäisetkin talouteen liittyvät vaikeudet voivat heijastua Suomeen. Saksan nousu Neuvostoliiton rinnalle Itämeren alueen suurvallaksi on omiaan laajentamaan Suomen poliittista liikkumisvapautta, mutta muutos reunavaltiosta puskurivaltion suuntaan toisi mukanaan lisääntyvää alttiutta joutua taloudellisen ja sotilaallisen vaikutusvaltakilpailun kohteeksi.

Norjan turvallisuuspolitiikan päähuomio kohdistuu pohjoiseen, minne aserajoituskeskustelujen vaikutus ei heijastu. Tästä huolimatta Norjan eteläisin osa ilmavoimien tukikohta-alueena on edelleen merkittävä NATO:n puolustukselle Itämeren länsiosissa. Ilmapuolustus Itämeren alueella on lentokoneiden kasvaneiden toimintasäteiden takia samalla osa Englannin puolustusta (Kennedy 1985, s. 12). Tämä linkki sitoo Norjan

mukaan Itämeren turvallisuus muodosteseen ja paljastaa samalla, kuinka turvallisuus muodostet alueellisella ja alialueellisella tasolla nivoutuvat toisiinsa. Operatiivinen yhteistoiminta Etelä-Norjan ja BALTAPin välillä varmistuu sillä, että molemmat ovat AFNORTHin ala-alueita.

Kaikille Itämeren maille yhteinen uhka on ympäristön saastuminen. Sillä on kahdenlaisia alueen turvallisuuspoliittiseen tilanteeseen suoraan heijastuvia vaikutuksia. Ensinnäkin entistä järjestelmää vastustava liikehdintä Baltian tasavalloissa ja osittain myös Itä-Saksassa ja Puolassa ryhmittyi alussa tämän näennäisesti epäpoliittisen aiheen ympärille. Suorat poliittisen tason yhteydet ulkovaltoihin ilman Moskovan keskushallintoa ovat useimmiten syntyneet ensin ympäristöasioissa. Toiseksi uhka koetaan usein rajan takaa tulevaksi, mikä aiheuttaa kiistakysymyksiä ja pakottaa taloudellisten voimavarojen suuntaamisen toisen valtion alueelle. Itämeren vesialueen piirissä erityisen ongelmallisia ovat Leningradin, Baltian, Veikselin ja Tanskan alueet. Useimmissa tapauksissa ympäristöuhka suuntautuu Neuvostoliiton, Puolan ja Itä-Saksan alueilta muihin Itämeren maihin mutta erimielisyyksiä on esiintynyt myös esim. Tanskan ja Saksan liittotasavallan sekä Suomen ja Ruotsin välillä. (Voipio 7.9.1989.)

5.3.2 Voimatasapaino vai regiimi

Eräänlainen turvallisuusmuodoste on siis olemassa, vaikkakin globaalien ja Euroopan alueellisen järjestelmän varjossa. Kun sitä yrittää sijoittaa sivun 23 asteikolle, voi todeta, että tilanne on parempi kuin alueellisessa konfliktimuodostumassa, mutta turvallisuusyhteisön tunnusmerkittäkin eivät täyty. Järjestelmässä on tietty voimatasapainoon viittaava piirre; se on hierarkinen, jossa muut yrittävät sopeutua Saksa-Neuvostoliitto-suhteen muodostamaan tilanteeseen.

Turvallisuusregiimiin Itämeren alueella viittaavat seuraavat seikat:

1) sotilaallista toimintaa rajoittavat määräykset:

Oikeudelliseen regiimiin kuuluvia, sotilaallista käyttöä rajoittavia seikkoja ovat Tanskan salmia ja eri valtioiden alueita koskevat kulkumääräykset sekä Ahvenanmaan demilitarisointi. Sekä Itämeren valtiot että ulkopuoliset ovat periaatteessa noudattaneet näitä määräyksiä. Lisäksi Suomi ja Ruotsi ovat antaneet yksipuoliset julistukset, että ne eivät salli ydinaseita alueellaan. Tämän määräyksen noudattamisesta laivastovierailujen ei ole täyttä varmuutta.

2) sisäiset rajoitukset ja toisten poliittinen huomionotto:

Useat sellaiset valtioiden vapaaehtoisesti noudattamat rajoitukset, jotka yleensä on luettu kuuluviksi ns. Pohjolan tasapainoon, koskettavat paremminkin koko Itämeren aluetta, sillä niiden jännityksen lieventämisvaikutus on laajempi kuin vain Pohjoismaita koskeva. Eivät ainoastaan pohjoismaiden hallitukset, vaan myös supervallat, ovat ilmeisesti olleet toisen maailmansodan jälkeen kiinnostuneita pitämään jännitystä alhaisena Pohjois-Euroopassa (Lindahl 1988, s. 26).

Näitä rajoituksia ovat Norjan ja Tanskan omaksuma ydinase- ja tukikohtapolitiikka. Tanskan osalta rajoitukset perustuvat sen yksipuolisesti tekemiin päätöksiin, eivätkä ne sisälly osana mihinkään sopimukseen muiden valtioiden tai kansainvälisten järjestöjen kanssa. Ne voidaan nähdä Tanskan ilmauksena ymmärtää Neuvostoliiton erityiset turvallisuustarpeet. Tukikohtapolitiikka merkitsee sitä, että vieraita joukkoja ei ole rauhan aikana sijoitettuna Norjan ja Tanskan maaperälle Grönlantia lukuunottamatta. Norjan ja Tanskan ydinasepolitiikkaan kuuluu, etteivät ne hyväksy ydinaseiden tuomista

alueilleen tai ilmatilaansa rauhan aikana. Molemmat maat ilmoittivat NATO:n ministerineuvoston istunnossa joulukuussa 1957 hylkäävänsä amerikkalaisten tekemät sijoitusta koskevat ehdotukset.

Tanskan ikke-provokation -politiikka vaikuttaa koko NATO:n sotilaallisiin harjoituksiin Itämerellä. Harjoituksiin, jotka käydään Tanskan alueella tai joihin osallistuu tanskalaisia joukkoja, vaaditaan Tanskan poliittisen johdon hyväksyminen. Tanskan merivoimat eivät osallistu harjoituksiin 17. pituuspiirin itäpuolella eivätkä NATO:n joukot saa osallistua harjoituksiin strategisesti tärkeällä Bornholmin saarella (Petersen 1988, s. 57). Virallisesti Bornholmilla ei kuitenkaan ole mitään erityisasemaa Tanskan osana (Boergesen 1982, s. 52).

Neuvostoliittoon presidentti Gorbatschovin 26.10.1989 pitämän puheen mukaan ryhtynyt sellaisiin yksipuolisiin toimiin, joilla ei ole suoranaista yhteyttä aserajoitusneuvotteluihin: "Tähän mennessä Pohjois-Eurooppaa sivuavilla alueilla ei enää ole taistelupäivystyksessä neuvostoliittolaisia keskimatkan ja lyhyen keskimatkan ohjuksia. Taktiset ydinaseemme on nyt sijoitettu sillä tavoin, että ne eivät mistään Neuvostoliiton alueen kohdasta yllä Pohjois Euroopan maihin." Ydinohjuksilla varustettujen sukellusveneiden poistaminen Itämereltä ja aikomus olla korvaamatta niitä uusilla, ovat merkittäviä yksipuolisia, Itämeren statukseen vaikuttavia toimia.

Suomen ja Ruotsin puolueettomuus on yleisesti tunnustettu alueen vakautta lisääväksi tekijäksi, vaikka näiden maiden keskenään erisävyisten puolueettomuuksien arvostus ja arvostelu ovatkin vaihdelleet sekä idässä että lännessä.

3) asevarustelu:

Merellisestä varustelukehityksestä on todettu, että sen yleislinjat eivät oikeuta puhumaan mistään erityisestä määrällisestä tai laadullisesta kilpailusta Itämerellä (Viitasalo ym. 1989, s. 13). Itse asiassa voidaan sanoa, että todelliset voimasuhteet ovat tasoittuneet, kun Neuvostoliiton kalusto on vähitellen vanhentunut ja Saksan liittotasavallan meri- ja ilmavoimat ovat saaneet käyttöönsä nykyaikaista kalustoa (esim. Hägg 1989). Kaikkien Pohjoismaiden 1970 luvulla omaksuma, voimakkaasti lieennyttä tukeva politiikka pyrki alentamaan jännitystä ja lisäämään luottamusta. Tämä näkyi mm. puolustusmäärärahojen suhteellisen vähäisessä määrässä.

Aserajoitusten ja luottamusta lisäävien toimien osalta ei tällä hetkellä voida puhua Itämeren aluetta koskevasta toimivasta hallintajärjestelmästä. Tarve sellaisen luomiseen on kuitenkin olemassa monien asioiden osalta ja mahdollisuudet siihen saattavat tulevaisuudessa parantua. Sen sijaan kolme edellä käsiteltyä aspektia sisältävät niin paljon säädöstöjä, vastavuoroista pidättyvyyttä ja toisten huomioon ottamista että on perusteltua puhua turvallisuusregiimistä. Koska turvallisuudelle ei ole mitään selvää hallintaorganisaatiota siinä mielessä kuin ympäristönsuojelussa ja kalastuksessa voidaan hallintajärjestelmää pitää näitä aloja heikompana. Steinin luokituksen mukaan alueella on tyydytty negatiiviseen menettelyyn, ts. epäedullisen lopputuloksen, kriisin, todennäköisyyden vähentäminen.

Kuten oli odotettavissakin, tämä hallintajärjestelmä on alistettu hallintajärjestelmää. Aserajoitus- ja LLT-sopimukset ja neuvottelut osoittavat, että globaali suurvaltojen ja sotilasliittojen muodostama regiimi on voimakkaasti vaikuttanut Itämeren turvallisuusregiimiin. Parhailaan käynnissä oleva prosessi antaa puolestaan merkkejä siitä, että Euroopan alueellisen järjestelmän vaikutus Itämeren alialueeseen kasvaa ja osittain korvaa globaalin vaikutuksen. Itämeren turvallisuusregiimin vahvistaminen vaatisi sopimuksia ja jonkinlaisen järjestelmän sopimusten noudattamiseksi. Regiimin vahvistaminen puolestaan lisäisi alueen turvallisuutta. "Turvallisuuden vahvistumisen

katsotaan ... vaativan Itämeren piirissä jo vallitsevan turvallisuusregiimin kehittämistä” (Viitasalo ym. 1989, s. 7).

Itämeren toistaiseksi vielä heikosti havaittavissa olevan turvallisuusmuodosteen sijoittamisesta ystävyys-vihamielisyyss -asteikolle voidaan yhteenvetona todeta että paikka on jossain voimatasapainon ja turvallisuusregiimin välillä, ehkä lähempänä jälkimmäistä kuin edellistä.

6. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Geopoliittiset aspektit ovat yleisen käsityksen mukaan menettäneet merkitystään, mutta geopoliittisten oppien mukaan vastakkainasettelun muodot tulevat säilymään ja toistumaan ja voiman vaihtelusta johtuva tämänhetkinen jännityksen lasku on vain tilapäistä. Joka tapauksessa jonkinasteinen manner- ja merivaltioasetelma säilyy Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välillä. Seei poistu, vaikka sotavoimat Euroopassa supistuvatkin; sotilaallinen painopiste siirtyy vain nykynäkymien puitteissa maalta merelle ja ilmaan. Myös kysymykset sydänmaasta ja kehäalueesta ovat edelleen relevantteja. Esitetyistä tulevaisuuden vaihtoehtoista voi sanoa ettei juuri mikään osapuoli toivo selvää rajalinjaa Puolan itärajalle. Kilpailemaan jäävät lähinnä atlanttisen yhteyden säilyminen amerikkalais-englantilaisen mallin mukaisesti Pohjois-Amerikan ja Länsi-Euroopan välillä sekä ajatus itsenäisestä Länsi-Euroopasta, joka vetäisi Itä-Euroopan mukaan yhteistyöhön. Edellisen suuntainen ratkaisu johtaisi puskurivyöhykkeen perustamiseen, jota Itämeren vesialue sekä Suomen ja Ruotsin puolueettomuus vahvistaisivat. Jälkimmäinen antaisi enemmän tilaa Euroopan regionalisoinnille ja sitä kautta myös Itämeren monipuolisen yhteistoiminta-alueen syntyemiselle. Molempien edellä mainittujen ratkaisumallien kannattajat näkevät vaarana ”vahva sydänmaa”-asetelman. Todennäköistä lienee, että siitä ei tulekaan päätöksämallia, vaikka vahva Saksa näkyy selvemmin taustalla kuin muut osapuolet toivoisivat ja siitä tulee geoeconomisesti Itämeren hallitseva mahti.

Regionalistinen tarkastelu paljasti, että virallisella poliittisella tasolla Itämeren aluetta sitoo yhteen lähinnä merellisen ympäristön suojele, kalastus, merenkulku ja että eräänlainen oikeudellinen regiimikin on olemassa. Itämeren talousalueesta ei sen sijaan voi vielä puhua. Luonnollinen kuljetustie, meri, on olemassa samoin kuin edellytykset muun infrastruktuurin luomiselle. Kannattaa tosin muistaa, että kun Itä-Saksan integroituminen muun Saksan yhteyteen kestää massiivisista avustuksista ja investoinneista huolimatta laskelmien mukaan kuusi vuotta, niin Neuvostoliiton osa-alueitten, Baltian ja Puolan täysipainoinen osallistuminen taloudelliseen yhteistyöhön vie myös huomattavan runsaasti aikaa. Tärkein este ”Uudelle Hansalle” on kuitenkin poliittinen eli Neuvostoliiton sisäinen tilanne. Kun monet päättäjät kilpailevat keskenään, eivät yhteistoiminnan pelisäännöt ole selvillä. Syksyllä 1990 tyrmättiin suunnitelma 500 päivän siirtymäajasta markkinatalouteen. Vaikka osittaisuudistuksia onkin tehty, Mare Balticum voi toteutua kokonaisena vasta, kun Neuvostoliiton sotilasteollinen kompleksi lakkaa ohjaamasta suurta osaa tuotannosta. Glasnostin aikaansaama virallisen ja epävirallisen kanssakäymisen vilkastuminen lähes kaikilla elämän aloilla saattaa ajan myötä parantaa edellytyksiä myös talouden osalta. Neuvostoliiton ”elokuun vallankumous” lisäsi ratkaisevasti liittovaltiota pienempien yhteisöjen yhteistyön edellytyksiä. Myös Saksan Itämeren osavaltiot ovat aktivoituneet aiemmin vain STL:n ulkopoliittikkaan kuuluneisiin asioihin.

Sekä geopoliittiset suurvaltanäkökohdat että regionalistiset yhteistyöhakuiset tekijät vaikuttavat siis päällekkäin. Taloudellisia tekijöitä voidaan käyttää molempien päämää-

rien ajamiseen. Geekonomin avulla voidaan edistää vaikutusvallan leviämistä tai jarruttaa irtautumispyrkimyksiä. Jos poliittiset esteet poistetaan, markkinatalouden voimat voisivat hyödyntää alueen maantieteellisiä ja inhimillisiä edellytyksiä uuden yhteistoiminta-alueen luomiseksi Eurooppaan.

Turvallisuuspoliittisessa mielessä osittaista siirtymistä voi havaita globaaleista geopoliittisista asetelmista alueelliseen turvallisuusmuodosteen suuntaan. Siirtymävaiheen jälkeistä tilannetta ei voi ennustaa, mutta jollakin tavalla näihin eri suuntiin vetävät voimat jäävät vaikuttamaan. Itämeren alue jää sidoksiin sekä pohjoisiin merialueisiin että muuhun Eurooppaan. Geekonomin kasvava merkitys ja turvallisuuskäsitteen uudet ulottuvuudet johtanevat kuitenkin siihen, että turvallisuuspoliittisestikin sidos Eurooppaan tulee hallitsevaksi.

Viron, Latvian ja Liettuan itsenäisyys vahvistaa voimakkaasti Itämeren alueen identiteettiä kaikissa suhteissa. Taloudellisessa mielessä niiden on mahdollista kehittää suhteitaan läntisiin ja pohjoisiin naapureihinsa; mm. Norja on ehdottanut vapaakauppasopimusta EFTAn ja Baltian maiden välille. Toisaalta nämä maat ovat edelleen vahvasti sidoksissa Neuvostoliiton muiden osien talouteen. Baltian maista voi täten kehittyä tärkeä yhdyslenkki talouden alalla Itämeren piirissä.

Itsenäistymisen vaatimat uudet turvallisuuspoliittiset järjestelyt ovat nimenomaan Itämeren alialueellinen eikä niinkään globaali tai yleiseurooppalainen kysymys. Järjestelyissä tulee ottaa huomioon kaikkien naapureiden, myös Suomen, intressit. Tässä mielessä Suomi voisi tarjota apua ja asiantuntemusta Baltian maille ja ryhtyä yhteistyöhön ennen kaikkea Viron kanssa alueen valvonnan osalta. Kyseessä olisivat eräät käytännön järjestelyt eikä mikään sotilasliittoon viittaava toimenpide, ja sen tulisi tapahtua muiden naapurien hyväksymänä.

LÄHTEET

- ARON, RAYMOND: Peace and War. Malabar, Florida 1981. Asetus 662/3.7.1974, SopS 40/1974. Asetus 857/28.11.1986, SopS 89/1986.
- Asevoimien kommunisti (Kommunist Vooruzennyh Sil) no. 11/1985
- BROOKS, L.: Naval Power and National Security International Security, Vol II, No. 2. Fall 1986.
- BROWN, LESTER (Ed.): State of the World 1989. New York 1989.
- BUZAN, BARRY: People, States and Fear. The National Security Problem in International Relations. Guilford, Surrey 1983.
- BUZAN, BARRY: Regional Security, Working Papers. Center for freds- och konfliktforskning. Koebenhavn 1989.
- BOERGESEN, S.: Oestersoen i aktuel dansk sikkerhedspolitisk betydning. Kirjassa Oestersoen igår, idag, imorgon / Försvarets oplysnings- og velfærdstjeneste. Koebenhavn 1982.
- CLEMMESSEN, MICHAEL H.: Sovjets syn på Oestersoen. Kirjassa Joenniemi & Vesa (toim.). Tampere 1988.
- COLE, P.S. Hurt, D. (Ed.): Nordern Europe: Security issues to the 1990's. Boulder and London 1986.
- Dansk forsvar i udvikling. Regeringen forslag till en forsvarsordning 1988-1992.
- DEUTSCH, KARL W.; BURREL, S.A.; KANN, R.P.; LEE, M.; LICHTERMAN, M.; LINDGREN, R.; LOEWENHEIM, F.L.; VAN WAGENEN, R.W.: Political Community and the North Atlantic Area. Princeton, New Jersey 1957.
- ENGHOLM, BJÖRN: Pohjois-Eurooppa 1990: Loppu ja uusi alku. Esitelmä Uusi Hansa seminaarissa. Kotka 1990.
- FALK, RICHARD: Theoretical Aspects for International Relations of the Ending of Cold War. Luento Helsingin yliopistolla 13. 12. 1990.
- FELD, WERNER & JORDAN, ROBERT: International Organizations. New York 1983.
- FIZMAURICE, JOHN: Security and Politics in the Nordic Area. Newcastle upon-Tyne 1987.
- FRIEDLAND, KLAUS: Hansakauppa ja hansakauppiat. Teoksessa Itämeren alueen esihistoria ja keskiaika. Kotka 1988.

- GADDIS, JOHN LEWIS: *Strategies of Containment*. New York 1982.
- von zur GATHEN, HEINZ: *The Federal Republic of Germany's Contribution to the Defence of Northern Europe*. Kirjassa Cole & Hart (Ed.). Boulder & London 1986.
- GILPIN, ROBERT: *The Political Economy of International Relations*. New Jersey 1987.
- GRAIG, GORDON A. & GEORGE, ALEXANDER L.: *Force and Statecraft. Diplomatic Problems of our Time*. New York and Oxford 1983.
- GORSHKOV, S.G.: *Laivastot sodassa ja rauhassa (suom.)*. Sotatieteen laitos. Helsinki 1975.
- HAAS, ERNST B.: *Words can hurt you, or who said what to whom about international regimes*. International Organization No. 2/1982.
- Hamburger Abendblatt 15. 5. 1991.
- HENRIKSON, ALLAN: *Geopolitical Perspective to U.S. - European Relations*. Esitelmä Helsingin yliopistolla 15. 2. 1989.
- HELSINKI CONVENTION: *1974-1984: Goals and Achievements*. Helsinki 1983.
- HINKKANEN-LIEVONEN, MERJA-LIISA: *Den estniska historiens mangfasetterade läggspel*. Historisk tidskrift för Finland. Nr. 2/1988.
- HELMS, RIKKE: *Cultural Co-operation in the Baltic Sea Area; Needs and Prospects*. Esitelmä Itämeren valtioiden ja osavaltioiden parlamentaarikokouksessa Helsingissä 1991.
- HÜTTEL, ROLF: *Die Strategie der flexiblen Reaktion in den 90 er Jahren*. Wehrtechnik 7/1988.
- HÄGG, CHRISTER: *Några grundvärden för sjökrigföring på operativ nivå*. Tidskrift i Sjöväsendet nr. 1/1989. Idänkauppa: no. 5/1989, 6/1989.
- JERVIS, ROBERT K.: *Security Regimes*. International Organization No. 2/1982.
- JOENNIEMI, PERTTI: *Norden and the Development of Strategic Doctrines; from a Buffer Zone to a Grey Area? Current Research on Peace and Violence*. No.1-2/1986.
- JOENNIEMI, PERTTI (Ed.): *Co-operation in the Baltic Sea Region; Needs and Prospects*. Tampere 1991.
- JOENNIEMI, P. & VESA, U. (red.): *Säkerhetspolitik i Östersjöområdet*. Tammerfors 1988.
- JOUTSI, LIISA: *Pohjoisten merialueiden turvallisuuspoliittinen tilanne*. ARNEK, Helsinki 1989.
- KAILA, TOIVO: *Meriupeeerista työmieheksi*. Venäjänksaksalaisen pakolaisen muistelmia. Helsinki 1942.
- KAMPE, H.: *The Maritime Situation in the Baltic Approaches*. Naval Forces 1/1985.
- KARSH, EFRAIM: *Geographical Determinism; Finnish Neutrality Revisited*. Cooperation and Conflict. XXI /1986.
- KARSH, EFRAIM: *Neutrality and Small States*. London 1988.
- KAUKIAINEN, YRJÖ: *Hansakauppa ja Suomi*. Teoksessa Itämeren alueen esihistoria ja keskiaika. Kotka 1988. Kauppa-lehti: 30. 1. 1990, 9. 5. 1990, 28. 3. 1991.
- KENNEDY, THOMAS: *Denmark and the Baltic: Forward Defence for the UK?* RUSI Journal 2/1985.
- KELLEY, P. & O'DONNELL H. Jr.: *The Amphibious Warfare Strategy*. US Navy Institute Proceedings. January 1986.
- KEOHANE, ROBERT O. & NYE, JOSEPH S.: *Power and Interdependence*. World Politics in Transition. Boston 1977.
- KISSINGER, HENRY: *A Plan for Europe*. Newsweek 18. 6. 1990.
- KULISH, V.M.: *Voennaja sila i mezhdudrodnye otnosheniya*. Moskva 1972.
- KUPCHAN, CHARLES: *Empire, Military Power and Economic Decline*. International Security. Vol. 13, No. 4, Spring 1989.
- LEEBAERT, D. (Ed.): *Soviet Military Thinking*. London 1981.
- LEHTO, MARJA: *Itämeren turvallisuusjärjestelmä erityisesti oikeudellisen säännöstön kehityksen kannalta*. ARNEK. Helsinki 1986.
- LINDAHL, INGEMAR: *The Soviet Union and the Nordic Nuclear-Weapons-Free-Zone Proposals*. New York 1988.
- LIPPONEN, PAAVO: *Stärk säkerhetsgemenskapen mellan Finland och Sverige*. Hufvud stadsbladet 1. 5. 1991.
- LODGAARD, SVERRE: *Soneforslagene og de nordiska landenes Oestersoepolitik*. Kirjassa Joenniemi & Vesa (toim.). Helsinki 1988.
- LOWE; JAMES TRAPIER: *Geopolitics and War*. Mackinders Philosophy of Power. Washington 1981.
- MACKINDER, HALFORD: *Democratic Ideals and Reality. A Study in the Politics of Reconstruction*. London 1919.
- MAHAN, A.T.: *The Influence of Sea Power upon History 1660-1783*. Boston 1918.
- MANN, HANS-JOACHIM: *Baltic, Baltic Approaches, North Sea and Adjacent Waters*. NATO's Sixteen Nations. September 1989.
- MATTHÄUS, WOLFGANG: *The History of the Conference of Baltic Oceanographers*. Beitr. Meereskd. Berlin 1987.
- MCCGWIRE, MICHEL: *The Rationale for the Development of Soviet Sea Power*. US Naval Institute Proceedings. May 1980.
- MELANKO, VALDEMAR: *Vanhalla aluksella uusin purjein*. Ulkopoliittikka 4/1989. Military Balance 1984/85 ja 1985/86.
- MELJAN, TOIVO: *The Baltic Sea; Mare Clausum or Mare Liberum*. Cooperation and Conflict. Volume IX, 1974.
- MILLIS, W.: *Sea Power: Abstraction or Asset?* Foreign Affairs, Vol. 29, No. 1 April 1951.
- MORGENTHAU, HANS: *Politics Among Nations*. New York 1961.
- MÄNNIKKÖ, MATTI: *Itämeren piiri historiallisena käsitteenä*. Faravid. Oulu 1979.

- MÖTTÖLÄ, KARI & RUHALA, KALEVI: Merelliset luottamusta lisäävät toimet. ARNEK. Helsinki 1988.
 Newsweek: How Kissinger sees it. 16.10.1989.
 Newsweek: 4. 12. 1989 ja 26. 2. 1990.
- NORDBERG, ERKKI: Itämeren alueen sotilaspoliittinen tilanne. Esitelmä Meriupseeriyhdistyksessä 20. 3. 1991.
 Nordic Council of Ministers: The Working Programme of the N.C. of M. for the Baltic Countries and Eastern Europe. October 1990.
 Optio/Kauppa-lehti: 45/1989, 47/1989, 6/1990, 9/1990
- PARET, PETER (Ed.): Makers of Modern Strategy. From Machiavelli to the Nuclear Age. Oxford 1986.
- PARKER, GEOFFREY: Western Geopolitical Thought in the 20th Century. New York 1985.
- PESOLA, HEIKKI: Varustamotoiminta. Esitelmä Meriupseeriyhdistyksessä 23. 4. 1991.
- PETERSEN, NIKOLAS: Dansk sikkerhedspolitik i Oestersøområdet. Kirjassa Joenniemi & Vesa (toim.). Tampere 1988.
- PRUNSKIENE, KAZIMIERA: National Sovereignty and International Cooperation-Future Routes of Development for Lithuania. Esitelmä Uusi Hansa-srnaaariissa. Kotka 1990.
- PUSYLEWITSCH, T & BALTAIS, M.: The City Partnerships as Vehicle for the Representation of Regional Identity Abroad. Journal of Baltic Studies no. 2/1988.
- REBAS, HANS: Baltic Regionalism. Journal of Baltic Studies No. 2/1988.
- ROSAS, ALLAN: Mot en partikulär Östersjöritt. Kirjassa Joenniemi & Vesa (toim.). Tampere 1988.
- RUSSET, BRUCE M.: International Region and the International System. Chicago 1967.
- SARALEHTO, SAMSA: The Baltic Rim; a Finnish Perspective. Unitas no. 4/1990. Sikkerhedspolitik studieruppe: Oestersøen; geografi, historie, økonomi, havret, forsvar, sikkerhed. København 1979.
- SNYDER, JACK: The Gorbachev Revolution: A Waning of Soviet Expansionism. International Security, Vol. 12, No. 3. Winter 1987/88.
- Der Spiegel: Die Angst vor der "Festung Europa". Nr.3/1989.
- SPROUT, H. & SPROUT, M.: The Ecological Perspective of Human Affairs with Special Reference to International Politics. Princeton 1965.
- SPYKMAN, NICHOLAS J.: America's Strategy in World Politics. New York 1942.
- Suomen Upseeri: Max Jakobson ennustaa: Venäjä ja Pietari, tärkeimmät itänaapurit. No. 12/1990
- STARK, WALTER: Itämeren alueen hansakauppa 1300- ja 1400-luvulla. Teoksessa Itämeren alueen esihistoria ja keskiaika. Kotka 1988.
- Statens offentliga utredningar (SOU) 1985:23. Svenska säkerhetspolitik inför 90-talet.
- STEIN, ARTHUR: Coordination and Collaboration; Regimes in an Anarchic World. International Organizations No. 2/1982.
- STÅLVANT, CARL-EINAR: Reflektioner över politik och funktionellt samarbete i Östersjöområdet. Kirjassa Joenniemi & Vesa (toim.) Tampere 1988.
- STÅLVANT, CARL-EINAR: The Baltic Sea Area: An International Region and a Test Case for Regionalism? Kirjassa Joenniemi (toim.) Tampere 1991.
- Sveriges författningssamling nr. 366/1966.
- TAYLOR, TREVOR (Ed.): Approaches and Theory in International Relations. London & New York 1978.
- THEUTENBERG, BO JOHNSON: Östersjöproblematiken i rättslig belysning. Kirjassa Joenniemi & Vesa (toim.). Tampere 1988.
- TILL, G.: Maritime Strategy and the Nuclear Age. London 1984.
- TUOMI, OSMO: Itämeri ja lähialueet Varsovan liiton turvallisuusjärjestelmässä. ARNEK. Helsinki 1986.
- Udenriksministeriet: Dansk sikkerhedspolitik 1948-1966. København 1968.
- Ulkopoliittikka no. 1/1989.
- WALTZ, KENNETH: Theory of International Politics. USA 1979.
- Veckans affärer: 28. 9. 1989, 21. 12. 1989, 6. 2. 1991.
- WENT, A.E.J.: Seventy Years Agrowing - a History of the ICES 1902-1972. CIEM 1972.
- VIHAVAINEN, TIMO: Leningradin turvaaminen stalinismin näkökulmasta. Kanava no. 6, 1989.
- VIITASALO, M.; JOENNIEMI, P.; MÖTTÖLÄ, K.: Itämeren turvallisuuspolitiikka ja Suomi. ARNEK. Helsinki 1989.
- VISURI, PEKKA: Sotilasliittojen piirissä käyty keskustelu ja sen mahdolliset aseistariunnalliset vaikutukset. ARNEK, Helsinki 1989.
- VOIPIO, AARNO: (toim.): The Baltic Sea. Amsterdam 1981.
- VORONKOV, L.: Non-nuclear Status to Northern Europe. Moscow 1984.
- World Politics: Cooperation under the Security Dilemma. Vol. 32, No. 2. January 1978.
- VÄYRYNEN, RAIMO: Stability and Change in Finnish Foreign Policy. Helsinki 1982a.
- VÄYRYNEN, RAIMO: Ydinaseet ja suurvaltapolitiikka. Helsinki 1982b.
- VÄYRYNEN, RAIMO: Ydinaseet ja geopolitiikka. NATOn strategian kulmakivet. Ulkopoliittikka no 4/1987a.
- VÄYRYNEN, RAIMO: Pienet valtiot kansainvälisissä suhteissa. Helsinki 1987b. Yearbook of International Organizations 1986/1987